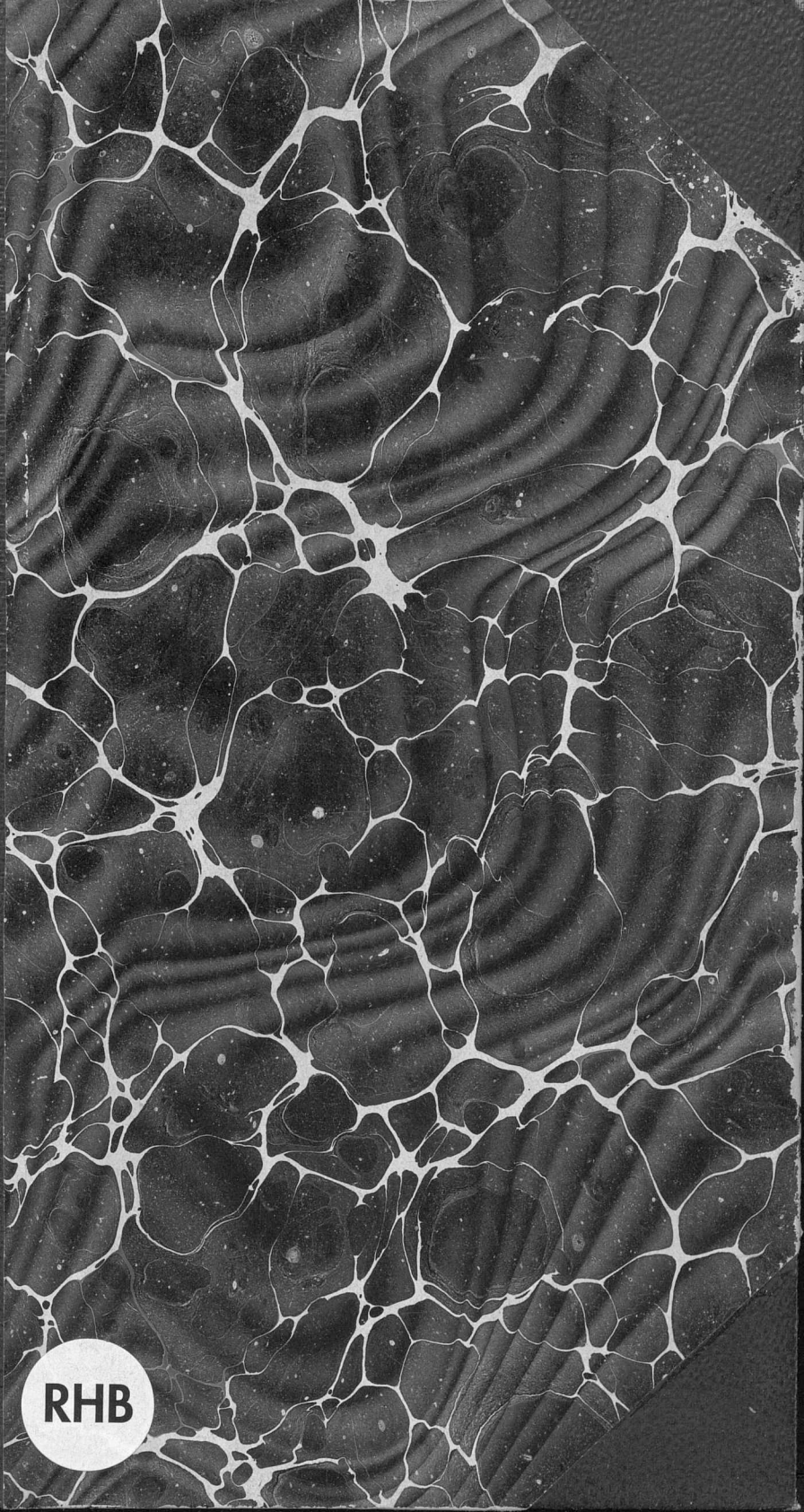

076952167

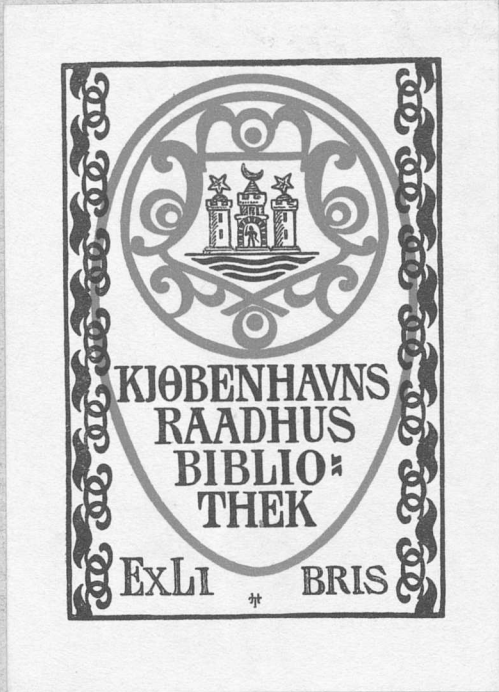

101 KØBENHAVNS
KOMMUNES
BIBLIOTEKER

RHB

02.9 di 70 d

DANSK ARKIVVÆSEN

AXEL LINVALD

DANSK ARKIVVÆSEN

HISTORIE, ORGANISATION OG
VIRKSOMHED

LEVIN & MUNKSGAARD
KØBENHAVN · MCMXXXIII

02.9
Li 70
d

9445

INDHOLD

	Side
<i>Forord</i>	7
<i>Første Afsnit. Historie</i>	9
1. Middelalderen	9
Kongerigske Arkiver S. 9. — Hertugdømmernes Arkiver S. 12. — Lokale Arkiver S. 13.	
2. Reformationstiden	13
Vaagnende historisk Interesse S. 13. — Administrati- onens Udvikling S. 14. — Arkivet i København S. 15.	
3. Arkiverne efter Enevældens Indførelse	16
Administrationen S. 16. — Administrationsarkiverne S. 17. — Historikeres Adgang til dem S. 18. — Arkivord- ningen S. 18. — Kammerarkivet og Proveniensprincip- pet S. 19. — Kassationer S. 19.	
4. Gehejmearkivet	20
Indlemmelser af Hertugdømmernes Arkiver i Glückstadt, paa Gottorp og i Kiel S. 21. — Afleveringer fra Kol- legierne S. 22. — Udleveringer til Norge og Preussen S. 22. — Christiern II's Arkiv S. 23.	
5. Gehejmearkivet	23
Virksomheden i Alm. S. 23. — Forhold til Historie- forskningen S. 24. — Ordningsarbejder og Ordnings- principper S. 26.	
6. Centralarkiverne efter 1848	27
Krav om Reformen S. 27. — Adgang til Gehejmearki- vet S. 28.	
7. Lokale Embedsarkiver	29
Arkivernes Oprindelse S. 29. — Ødelæggelser S. 31. — Forslag om lokale Centralarkiver S. 31.	
8. Arkivvæsenets Nyorganisation	32
Kgl. Resolution 22. Decbr. 1882 S. 33. — Lov af 30. Marts 1889 etc. S. 33.	
<i>Andet Afsnit. Organisation</i>	35
1. Alm. organisatoriske Bestemmelser	36
Hovedarkivets Deling i 2 Afdelinger S. 37. — Lands- arkivernes Oprettelse S. 38. — Landsarkivet i Aabenraa S. 39. — Centraliseret Ledelse S. 41. — Personalets Sammensætning og Uddannelse S. (38 og) 41. — Bud- get S. 43.	

	Side
2. Arkivbygninger	43
Landsarkiverne S. 43. — Hovedarkivet S. 45.	
3. Afleveringer til Arkiverne	50
Centraladministrationens S. 51. — Lokaladministrati- onens S. 53. — Kommunale Arkiver S. 56. — Bestem- melser om afleverede Arkivaliers Ordning og Pakning S. 57.	
4. Afleveringer til Arkiverne	58
Juridisk Ret til Administrationsakter S. 59. — Afleve- ringer fra Biblioteker S. 59. — Privatarkiver S. 60.	
5. Arkivudvekslinger med Udlandet	63
Med Preussen 1902 S. 63. — Island S. 63. — U. S. A. S. 64. — Sverige S. 64. — Norge S. 64. — Preussen S. 64.	
<i>Tredie Afsnit. Virksomhed</i>	65
1. Forhold til Administrationen	65
Almindelig Karakteristik S. 65. — Omfanget af Mini- steriernes Afleveringer S. 67. — Udlaan til Ministerierne S. 68. — Landsarkiverne og Lokaladministrationen. Af- leveringer og Udlaan S. 69.	
2. Kassationer	71
Spørgsmaalets Betydning S. 71. — Arkivmyndighedernes Indflydelse S. 74. — Kassationer af Ministerialakter S. 76. — Kassationer af Lokalembedernes Sager S. 76.	
3. Arkivernes Tilsynsret	78
Papir- og Skrivematerialer S. 78. — Ikke afleverede Em- bedsarkiver S. 79. — Private Arkiver. Videnskabernes Selskabs Arkivkommission S. 81.	
4. Arkiverne og den historiske Forskning	82
Adgang for Forskningen S. 82. — Skriftlige Forespørgs- ler S. 84. — Indskrænkninger i Benyttelsen S. 84. — Kongehusets Arkiv S. 86. — Regler for Landsarkiverne S. 86. — Udlaan af Arkivalier S. 87. — Læsesalenes Aabningstider S. 87. — Besøget paa Læsesalene S. 88.	
5. Ordningsarbejder	88
Almindelige Ordningsprincipper S. 88. — Oversigt over Rigsarkivets Indhold S. 91. — Pergamentsbrevene S. 91. — Seglsamlingen S. 92. — Konservering af Segl S. 92. — Opløsning af ældre Realgrupper S. 93. — Ordningen af Kollegialarkiver S. 94. — Udarbejdelsen af Registre S. 95. — Arkivregistraturer S. 96. — Embedsetater S. 96. — Haandskriftsprøver S. 97. — Udstilling S. 97. — Bogbinderi og Konservering af Arkivalier S. 97.	
6. Udgivervirksomhed	98
<i>Fjerde Afsnit. Københavns Raadstuearkiv</i>	99
<i>Noter</i>	101

FOR ORD

DETTE lille Skrift er oprindeligt bleven udarbejdet efter Anmodning af Rigsarkivar, Dr. Ivo Striedinger i München og offentliggjort i det af det Bayerske Rigsarkiv udgivne tysk-internationale „Archivalische Zeitschrift“ 41. Bd. Da der ikke paa Dansk foreligger nogen sammenfattende Skildring af Arkivvæsenet, har Kolleger og Venner opfordret mig til ogsaa at forelægge den i en dansk Udgave. Forhaabentlig vil en saadan kortfattet Oversigt have nogen Interesse for Arkivmænd, Historikere og Historisk-Interesserede og maaske ogsaa kunne bidrage til udenfor Fagmændenes snævre Kreds at give et Indtryk af Arkivernes Betydning og Arbejde for den historiske Videnskab og i den offentlige Administrations Tjeneste.

For en Understøttelse fra den grevelige Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse, der har muliggjort Udgivelsen, beder jeg Direktionen modtage min ærbødige Tak.

København, i December 1932.

Ax. L.

FØRSTE AFSNIT

HISTORIE¹⁾

I.

DANSKE KONGER havde i den tidlige Middelalder²⁾ — ligesom Kapitler og Klostre, Prælater og verdslige Stormænd — en „Brevkiste“ med deres Breve, Adkomster og andre Arkivalier. Da Landets Herskere ikke havde fast Residens, men altid færdedes paa Rejser fra Slot til Slot, fra den ene Landsdel til den anden, fulgtes de til Stadighed af deres Regeringspersonale og medførte Størsteparten af Administrationens Papirer. „Fadeburet“ var oprindeligt en Betegnelse for det hele kongelige Træn, men blev senere en Benævnelse af „Arkivet“. „Kapellet“, senere „Kancelliet“ — det kongelige Regeringskontor — havde „Brevkisten“ i sin Varetægt, og „Custos Capellæ“, en Slags Kancelliforvalter, førte under Kanslerens Ledelse Tilsyn med dens Indhold.

Efterhaanden blev det uoverkommeligt, unødvendigt og var ogsaa farligt at medføre Rigets samtlige Arkivalier. Stadig flere Breve blev opsamlet, som var uden Betydning for den daglige

Styrelse. Inden længe kom man ind paa at lægge større eller mindre Dele i Forvaring paa et sikkert Sted. I den ældste Tid har Rigets vigtigste Dokumenter været deponeret hos Domkapitlet i *Lund*. Paa Erik Menveds Tid omtales „en Brevkiste i *Roskilde*“. Efter Rigets Genrejsning under Valdemar Atterdag opstod nye Rigsarkiver paa to af Landets vigtigste Slotte, først paa *Vordingborg* og senere paa *Kalundborg*.³⁾ I Roskilde opbevaredes indtil Reformationen Kongens Forpligtelser overfor Riget (Haandfæstningerne) og opsamledes et Arkiv, som gik i Arv til Rigsraadet og først efter Enevældens Indførelse i 1660 indlemmedes i Kongens Arkiv. Paa Vordingborg Slot fandtes Breve fra Valdemar Atterdags Tid, paa Kalundborg fra Efterfølgernes, Dronning Margrethes, Erik af Pommerns og de følgende Kongers Regeringsperioder. I begge Tilfælde drejede det sig om Arkiver, som opstod i Sammenhæng med de to Vicekansleres Embedsførelse, Justitiarius, der i Kongens og Raadets Navn førte Forsædet i Rettertinget og udfærdigede Domme, og Kongens Kansler, som forestod den egentlige Administration.

Skønt København fra Christoffer af Bayerns og Christiern I's Kongetid i stigende Udstrækning blev Landets Hovedstad, Sæde for dets Styrelse og dermed ogsaa for et nyopstaaet Administrationsarkiv, vedblev Kalundborg endnu i lange Tider at betragtes som det egentlige Rigsarkiv. „Rigens Tresel og Breve skal i Danmark blive paa Kallund-

borg, og to Aandelige og to Verdslige skulle have Nøglen dertil med Kammermesteren“, hedder det 1483 i Kong Hans' Haandfæstning. Dertil overførtes Dele af Vordingborg-Arkivet — for saa vidt de ikke gik tabt — saavel som forskellige Akter fra Kontorerne i København, naar de ikke længere havde praktisk Betydning for Administrationen. Arkivet paa Kalundborg Slot bevaredes til Slutningen af det 16. Aarhundrede og havde sin Plads i en Hvælving i „Folen“, et fritstaaende Taarn, hvor man ogsaa opbevarede Kongens Klenodier og Pengeskat. Forholdene var lidet betryggende. Slottet var vel en Fæstning, men gammel og forsømt, Arkivtaarnet var tillige Opbevaringssted for Vaaben og Krudt. Ligesom Statens Styrelse for en stor Del var topografisk leddelt — Kancelliets Skrivere varetog Sagerne fra de enkelte Landsdele — var det samme Tilfældet med Arkivordningen. Brevene laa i „Skrin“, i „Æsker“ og i „Brevkar“. Jyllands (med Sønderjyllands) laa for sig, Fyns, Sjællands, Skaanes, Norges og Sveriges for sig. Desuden fandtes en særlig Samling vedrørende udenrigske Forhold. Bevarede Fortegnelser giver et Indtryk af Indholdet og Systemet og viser, at der har eksisteret „Jordebøger“ med Angivelse af Kronens Indtægter af dens Gaarde og af de enkelte Landsdele.

Saa vidt naaede Arkivets Ry, at der i selve Rom kunde opstaa Formodning om, at det gemte gamle vigtige klassiske Haandskrifter, som Pave Leo X

1517 anmodede om at faa udlaant til Afskrivning.

I *Hertugdømmerne* opstod et særligt Arkiv.⁴⁾ De holstenske Grevers Breve laa under de første oldenborgske Konger i Forvaring i det blaa Taarn paa Segeberg i den kongelige Del. „Registrum Christierni primi“, optaget efter Christiern I's Død (1481), giver en Fortegnelse paa over 500 af de vigtigste den Gang endnu gyldige Breve.⁵⁾ Christiern II lod Kisterne opbryde. En Del formentlig ligegyldige Sager, „4—500 Aar gamle“, blev tilintetgjort, andet blev liggende, og adskilligt, som „der laa Magt paa“, blev sendt til Sønderborg og kom senere, da Frederik I blev Danmarks Konge, til *Gottorp*, hvor det beholdt sin Plads i to Aarhundreder. Da Frederik I — og delvis Christian III — deres meste Regeringstid opholdt sig paa *Gottorp*, opsamledes der ikke alene Sager vedrørende Hertugdømmernes indre Styrelse, men ogsaa mange udenrigspolitiske Akter vedrørende det samlede Rige. Arkivet, fordelt i 40 Brevkister og Brevkar, blev registreret af Kansleren Wolfgang Uttenhof. Baade Fortegnelsen og delvis Ordningen er bevaret den Dag i Dag. Da Christian III 1544 delte Hertugdømmerne med sine to Brødre, udtog de hver for sig en Del Arkivalier vedrørende deres særlige Amter. Det tilbageblevne „Fællesarkiv“ laa for Fremtiden under Laas og Lukke. Hver af de tre, fra 1580 de to Hertuger havde sin særlige

Nøgle. Naar indbyrdes Tvistigheder krævede Arkivundersøgelser, maatte Parternes Repræsentanter give Møde og i Fællesskab lukke Arkivet op.

Ved Siden af de egentlige Statsarkiver opstod rundt om i Landet talrige *private* og *lokale* Arkiver, Kirkers og Klosters, adelige Stormandslægters,⁶⁾ Lavs og Byers.⁷⁾ Undertiden fandtes de paa Herregaarde og Slotte, ofte — selv for Adelslægternes Vedkommende — i Kirkerne, særlig Domkirkerne, f. Eks. Viborgs.⁸⁾

2.

I Danmark, som i Udlandets protestantiske Stater, blev *Reformationen* af indgribende Betydning for Arkivvæsenets Udvikling. Vold mod Kirker og Klostre ødelagde vel adskilligt; vaagnende Interesse for Landets Historie og Fortidsminder i Forbindelse med Administrationens Vækst og Udbygning reddede dog endnu mere fra Undergang og gav Anledning til Indsamling af bevarede Arkivalier. Naar Stifts- og Klosterarkiver fik Lov at blive liggende i Kirker og Klosterbygninger, er de i Reglen gaaet til Grunde. Hvad Statens Myndigheder bemægtigede sig, er blevet en Skat for senere Slægter.

I den danske Adels Storhedstid i det 16. Aarhundrede styredes Danmark af en Række Mænd med levende Sans for Landets Fortid og med bræn-

dende Iver for at faa dets Historie optegnet, Mænd som Kanslerne Johan Friis, Niels Kaas og Arild Huitfeldt. Middelalderen igennem var Arkivernes „Breve“ bleven betragtet som kostelige Hemmeligheder og alene anvendt som Vaaben i Processer om Jord og Indtægter. Efter Reformationen lærte man at lytte til deres Vidnesbyrd om Folkets Skæbne og Statslivets Begivenheder. 1552 blev Hans Svanning „Danmarks Riges historicus“. Anders Sørensen Vedel og siden Niels Krag blev hans Efterfølgere. For dem allesammen var det Opgaven at fortsætte Saxos store Værk, paa Latin for Lærde, eller paa Folkesproget for Lægmand. Ingen af dem løste deres Opgave; til sidst blev det en Repræsentant for selve Stormandskredsen, Arild Huitfeldt, som gav Danmark sin store „Krønike“. Store Indsamlinger af det arkivalske Kildemateriale var gaaet forud. Anders Vedel drog omkring i Landet, krævede ind og tog Afskrifter. Niels Krag udvirkede et Kongebrev, der gav ham Ret til Afskrivning af Breve, ikke alene i Adelen, Kapitlers og Stæders Brevkister, men ogsaa af Dokumenter, som fandtes i Statens Arkiv. Endnu er bevaret et Laanebevis, som lægger for Dagen, at han har faaet udleveret hele Rækker af Pergamenter vedrørende Sønderjylland, Forholdet til Østersømagterne og til Skotland. Arild Huitfeldts Værk vidner ligeledes om, at han har kunnet benytte talrige Breve og Aktstykker.

Ogsaa Administrationen fik større Interesse for

Arkiverne. Under Kong Christiern II blev der udstedt en Kancelliordning, som indskærpede Skriverne at tage Vare paa indkomne Breve og føre fuldstændige Kopibøger over udgaaede Breve. Hver af dem skulde føre sit særlige Register, et for hvert af Rigets Hoveddele, Nørrejylland, „lante Holsten oc aff Sønderiutland“, Sjælland, Fyn, Skaane etc. Som man ser stadig en topografisk Arbejdsdeling indenfor Administrationen — og dermed i Arkivbestanden — der delvis blev bevaret indenfor Danske Kancelli lige til Midten af det 19. Aarhundrede. Samtidig voksede Statsstyrelsen bestandig mere fast i København; stadig mere udformedes dens forskellige Organer: *Danske Kancelli* for Sager vedrørende Kongeriget og *Tyske Kancelli* for Hertugdømmernes Anliggender. Da Korrespondancen med Udlandet, undtagen Sverige og Rusland, overvejende førtes paa Tysk, varetog Tyske Kancelli tillige Udfærdigelsen af den diplomatiske Korrespondance. Inden længe begynder man at spore Tilstedeværelsen af en *Rentekammerafdeling*, for Regnskabernes Revision og for de økonomiske og finansielle Anliggender.

Mere og mere samledes Rigets Arkivalier i København. Oprindeligt var der kun et Administrationsarkiv; efterhaanden opstod et Rigsarkiv; inden længe blev Hovedstaden Sædet for *Rigets Arkiv*.

Grundstammen i det københavnske Arkiv var Kancelliernes Kopibøger med tilhørende Akter;

desuden rummede det mange Sager vedrørende Rigets Forhold til Udlandet. Dertil kom efterhaanden adskillige Breve fra Kirker og Kapitler og navnlig Tilførsler fra Arkivet paa Kalundborg. Gang efter Gang blev der fremdraget og hidbragt Sager, som havde øjeblikkelig politisk Betydning, ikke mindst til Oplysning af Slesvigs statsretslige Forhold. 1582 blev det store Mærkeaar i Arkivets Historie. Da hele Kalundborg-Arkivet overførtes til Hovedstaden, var Kongerigets Arkiver dermed nogenlunde samlet. Rimeligvis har administrative Hensyn haft deres Betydning; det danske Rigsarkivs Historieskriver lægger dog Hovedvægten paa Tidens historiske Interesser. Arkivet stod under Tilsyn af Kansleren og blev anbragt skiftende Steder paa Københavns Slot, i „Hvælvingen“, i „Sølvkammeret“ eller i „Himmerige“. Navnlig de sønderjyske Stridigheder foranledigede Arkivundersøgelser og gav Anledning til Udarbejdelsen af Fortegnelser. Tilstanden var dog langt fra den bedste. 1537 hedder det, at Brevene var „kast udi alle vraaer“, og c. 1590 fortælles det om en af Brevkisterne, at Indholdet var „fast forderffuett aff mull“, medens andre Sager var „aff orm forderffuett“.

3.

Med Enevældens Indførelse i 1660 begynder et nyt Afsnit.

I Danmark som i Udlandet bliver Administra-

tionen stadig mere omfattende. Bestandig oprettes nye Kollegier, bestandig udskilles særlige Myndigheder. Mere og mere leddes Institutionerne. *Danske og Tyske Kancelli* vedbliver at bestaa som Midtpunkter for de to Kongerigers, Danmarks og Norges, og Hertugdømmernes indre Styrelse. Indenfor Tyske Kancelli udformes den *udenrigske Afdeling* som en stadig voksende Myndighed og bliver fra 1770 et særligt Departement. Rigets økonomiske og finansielle Anliggender varetages af et *Skatkammer*, hurtigt forandret til et *Rentekammer*. Efterhaanden udskilles et *Finanskollegium*, et *Kommercekollegium* og et *Generaltoldkammer*. Særlige Kollegier oprettes for *Hærens* og *Flaadens* Bestyrelser. En vidt forgrenet Statsstyrelse blev Resultatet. Faststaaende i sine Grundtræk, men i Enkelthederne i evig Bevægelse og Vækst.

De store Grundlinier — Kollegiernes Ressorts — var selvfølgelig fastsat efter saglige Principper. Indenfor mange af de store Ekspeditioner var Kontorinddelingen og Bogføringen dog stadig topografisk ordnet.

Med Udviklingen af Administrationen fulgte en tilsvarende Forøgelse af Arkivernes Antal og Omfang. Middelalderen igennem var Arkiverne spredt rundt om i Landet. Reformationsaarhundredet havde til en vis Grad iværksat en Samling i et fælles Arkiv i Hovedstaden. Under Enevælden fulgte en ny Splittelse af Centralstyrets Arkiver, begrænset, for saa vidt alle Arkiverne forblev samlede i

Hovedstadens Regeringsbygninger, men dog adskilte ved Mure, bygget op af Kontoregoisme og Ressortstolthed. Hvert enkelt Regeringskollegium havde sit „Brevkammer“ med særlige Arkivarer, Arkivsekretærer og Arkivregistratorer, i Reglen Kontormænd, som ofte kun paa et Trin af deres Embedskarriere gjorde Tjeneste i Arkiverne. I Reglen var de mindre optaget af egentligt Arkivararbejde end beskæftiget med Journalisering og Bogføring. Ved deres Ansættelse tog man intet Hensyn til historiske Kundskaber. I Landetatens Generalkommissariats Arkiv var der ved Midten af 18. Aarhundrede ansat en „Dreng“ eller „Skriverkarl“, som skal have solgt henved 7000 Pund Arkivalier til Byens Urtekræmmere.

Fra 1789 var der 5 civile og 2 militære Arkiver.

I og for sig var man i det 18. Aarhundrede forholdsvis liberal med at give Historikerne Adgang til disse Administrationsarkiver. Arbejdsforholdene var dog slette og Uordenen stor. Forskernes videnskabelige Udbytte var afhængig af deres sociale Stilling og personlige Forbindelser. Størst var Hemmeligholdelsespligten i det udenrigske Arkiv. Embedsmanden skulde bevare Tavsheden „bis in seine sterbgrube“.

I de forskellige Administrationsarkiver tog Arkivmændenes Ordningsarbejder ringe Hensyn til Administrationens Bogføring. Saa vidt muligt gennemførtes en *saglig Inddeling*. Ved Tiden omkring 1650 meddeler den svenske Gesandt sin Regering,

at de udenrigske Akter er „i serdeles cartulas divideeradt, hwart kungerike eller Republic for sigh sielf“. 1660 fik Arkivaren i Tyske Kancelli Befaling til „... die acta und documenta wie auch die relationes und abgelassene brieffe und alles, so im archive vorhanden, in gewisse classes nach der materien [zu] redigiren“. Langt om længe spores dog de første Antydninger af Proveniensprincippet Frembrud.

Blandt Administrationsarkiverne var *Kammerarkivet* (med Rentekammerets og deraf opstaaede Kollegiers Sager) langt det største og vigtigste. En nedsat Kommission forlangte allerede 1791, at de egentlige Ekspeditionssager skulde ordnes *efter Kontorer*. Arkivet var dog længe i haabløs Orden, men fik fra 1860 en handlekraftig og dygtig Leder i *Johan Grundtvig* og fra 1869 en endnu betydeligere Medarbejder i Historikeren *A. D. Jørgensen*. Paa de store Aktmasser, det gjaldt at bringe i Orden, kunde der ikke være Tale om at anvende Gehejmearkivets Ordningssprincipper. Ad rent praktisk Vej arbejdede man sig frem til Erkendelse af Proveniensprincippet Nytte og fik efterhaanden Kontorinddelingen og Administrationens Journalisering lagt til Grund.⁹⁾

Rentekammerarkivet var dermed metodisk set kommet et langt Skridt forud for det egentlige historiske og „videnskabelige“ Gehejmearkiv.

I alle Regeringsarkiverne gik man i høj Grad voldsomt frem med *Kassationer*. „Kassationer og

atter Kassationer var Tidens væsentligste Livs-
ytringer fra Arkivernes Side“. I Landetaternes Ar-
kiv vilde en nedsat Kommission endogsaa have
kasseret alle Regnskaber, der var 20 Aar gamle og
alle indkomne Sager indtil 1749. Saa vidt kom det
dog ikke. Ogsaa Rentekammeret har kasseret i hun-
dredvis af Aktpakker og Læs af værdifulde Regn-
skaber og Bilag. Haardst gik det udover Danske
Kancelli, hvor der i 1801 blev opstillet Regler,
hvorefter man indtil 1832 har kasseret utallige Ind-
læg, d. v. s. Bilag, som var 20 Aar gamle. Rime-
ligvis har det ikke været uden Indflydelse paa
Kassationernes Omfang, at Arkivembedsmændene
til Tider skal have indkasseret Fortjenesten ved Pa-
pirsalget.

4.

Det centrale Arkiv — „*Gehejmearkivet*“ blev
dets Navn — overførtes en Gang i 1670'erne eller
1680'erne fra „Hvælvingen“ paa Københavns
gamle Slot til Rosenborg, men kom snart til at
nyde godt af Enevældens Bestræbelser for at skaffe
Administrationen tidssvarende og værdige Bygnin-
ger og fik fra 1730'erne blivende Plads i en ny-
opført Bygning paa Slotsholmen, i umiddelbar For-
bindelse med Regeringskontorerne, hvor vor Tids
Rigsarkiv delvis har til Huse den Dag i Dag.

Arkivbestanden var til en Begyndelse forholdsvis
ringe, men forøgedes ved Optagelsen af det
tidligere Rigsraadsarkiv — Kongernes gamle

Haandfæstninger — og Kanslerarkivet med Rigets Dombøger, desuden ved Aflevering af Kongehusets Sager og — i Løbet af det 18. Aarhundrede — ved Indlemmelsen af en Række Arkiver fra Hertugdømmerne.

Fra det 17. Aarhundredes første Halvdel fandtes der i Glückstadt et *kongeligt Kancelli*, der fungerede som øverste Domstol i den kongelige Del af Hertugdømmerne, som Regeringskancelli for Fællesstyrelsen, naar denne blev varetaget af den danske Konge, og endelig til Tider som Raadgiver i Udenrigspolitikken. Dele af det derved opstaaede Kancelliarkiv blev under Kong Frederik III ført til København, Resten var længe anbragt i en Hvælving i Slottet paa Glückstadt, men kom allerede 1721 til Hovedstaden.

Vigtigere var Erhvervelsen af Arkiverne paa Gottorp. Da Slottet i 1713 blev besat af kongelige Tropper, og Hertugdelen i 1721 blev forenet med den kongelige, var hele Slesvig underlagt den danske Konge. „*Fællesarkivet*“, som allerede i det 17. Aarhundrede var bleven gennemgaaet og registreret af Kancellisekretær Johan Moth og senere af Arkivsekretær Eschel Lohmann, blev i 1734 overført til København. Sidstnævnte registrerede ligeledes *Hertugarkivet*, hvorefter det ifølge kongelig Ordre af 19. August 1735 indlemmedes i Gehejmearkivet. Om Fællesarkivets daværende Tilstand giver Lohmann en rystende Skildring i Fortalen til hans Registrant, dateret 1. August 1733. „Die alten raren Documenta [waren] theils vom Unge-

zieffer angefressen, theils durch Wust und Fäulnisz übel zugerichtet und noch über das alles wie Bohnen und Erbsen gemenet und unter einander geworffen“. Navnlig med Pergamenterne stod det slemt til, „sintermahl solche mit Unrath, Schimmel und Sqvalore dergestallt angesessen ... dass man sie zuzorderst nach Gelegenheit der Zeit theils an der Sonnen, theils an einem gelinden Feur trocken und mit einer sanften Bürsten saubern und reinigen müssen, ehe man einige Schrifft darin lesen oder verstehen können“.

Efter Afslutningen af Mageskiftetraktaten med det russiske Kejserhus (1774) — hvorved hele Holsten blev underlagt den danske Konge — blev ogsaa det *storfyrstelige Arkiv i Kiel* overført til København.

I Løbet af det 19. Aarhundrede modtog Gehejmearkivet omfattende Afleveringer fra de forskellige Regeringsarkiver. Danske Kancelli afgav sine Sager indtil 1750, Tyske Kancelli indtil 1730 og de militære Arkiver indtil 1763 (og senere indtil 1802).

Til Gengæld har Danmark i dette Tidsrum mistet de store Mængder af Arkivalier, som i Henhold til Stockholmstraktaten af 1. September 1819 — og senere i 1850 og følgende Aar — som en Følge af Rigernes Adskillelse — blev afleveret til Norge.¹⁰⁾ I 1873 og følgende Aar — efter Hertugdømmernes Afstaaelse til Tyskland — maatte Gehejmearkivet — og Administrationsarkiverne —

yderligere afgive Arkivalierne, som blev Hovedbestanden i Statsarkivet i Slesvig (nu i Kiel).¹¹⁾ Alle disse Afleveringer var i mange Henseender uheldige, planløse og tilfældige. For en Del skyldtes det Tidens mangelfulde arkivalske Begreber, for en Del hang det sammen med letforstaaelige Bestræbelser, af den tabende Part for at bevare det mest mulige og af Modtagerne for at erhverve, hvad erhverves kunde.

I denne Forbindelse kan tilføjes, at Gehejmearkivet i 1834 — efter endeløse Forhandlinger mellem Repræsentanter for de tre nordiske Lande — modtog en lille og ganske tilfældig sammensat Del af Kong Christiern II's Arkiv fra hans Ophold i Nederlandene 1523—31, som i 1825 var blevet opdaget i det bayerske Kredsarkiv i Amberg og derfra overført til Rigsarkivet i München.¹²⁾

5.

I de første Par Menneskealdre efter Enevældens Indførelse blev der truffet forskellige Foranstaltninger til at faa Gehejmearkivet anbragt under betryggende Forhold, *ordnet* og *overskueligt registreret*. Da Peder Schumacher, den senere saa berømte Rigskansler Griffenfeldt, i 1663 blev udnævnt til Arkivar, foreskrev hans Instruks, at han skulde forfatte en nøjagtig Registratur over de tilstedeværende Dokumenter og opspørge, hvad der maatte være udlaant eller bortkommet. Muligvis kunde

det ogsaa være formaalstjenligt, som fattsat 1700 i Instruksen for Gehejmearkivar Frederik Rostgaard, at „forvare Archivets Documenter for ald Vædske og Fugtighed, som kand skee, naar Skabene ofte oplukkis, Skufferne udtrekkis og hvert Document for sig i Solen og Luften forfriskis“. Mere betænkeligt var det, at han ogsaa fik Ordre til at tænde Ild „for at fordrive ald Fugtighed, som enten af Steddet, hvor Archivet er i Forvaring, eller af Luften og Veirliget kunde foraarsagis“.

I det hele og store var det en lidet frugtbar Periode for Arkivet. Adskillige Ordningsarbejder blev foretaget, men havde kun begrænsede Formaal, hverken administrative — hvad der havde Betydning for Statsstyrelsen beroede i Regeringsarkiverne — eller almindelig historiske. Kun faa havde Følelsen af, at Arkivet gemte Kilderne til Fædrelandets Historie, som det gjaldt at sikre og gøre frugtbringende. For de fleste var det Kongens Rustkammer, hvor der kunde hentes Vaaben til Fremme af Rigets Politik. Ganske vist foreskriver Udkastet til en Kancelliinstruks fra Enevældens første Tid, at en Undersekretær skal udarbejde Ekstrakter af „die vornehmsten Dinge“, „dannen hero Unsere Historiographi können Nachricht haben die Historiam zu verfertigen“. Arkivarius skulde dog føre Tilsyn med Historiografens Arbejde, at det „mit der Wahrheit und unsern Statu übereinkomme“. I Virkeligheden var det kun Mænd, der havde til Opgave at forfatte Stridsskrifter mod de Gottorpske

Hertuger eller Sverige, som fik Adgang til Arkivets Skatte.

Anderledes blev det efter det 18. Aarhundredes Midte.

En Række af dansk historisk Videnskabs største Navne, Ludvig Holberg og Erik Pontoppidan, Hans Gram, Jacob Langebek, Gerhard Schøning og P. F. Suhm, aabnede nye Vidder for Historieforskningen og førte Historieskrivningen frem ad nye Veje. Hans Gram var den store Kritiker, i Slægt med Mabillon og hans Skole, Jacob Langebek den flittige Udgiver af Aktstykker, Holberg og Suhm frugtbare Skribenter, som uden altfor megen Kritik, men med Begejstring og Glæde fattede store Planer og virkeliggjorde dem. Da Jacob Langebek grundlagde det endnu eksisterende „Selskab for Fædrelandets Sprog og Historie“, fik alle Medlemmerne Bevilling til af Rigets Arkiver at laane og udgive, „hvad som der kunde forefindes og ellers maatte eragtes tilladeligt udi Trykken at udgive“. Som Gehejmearkivets Chefer havde først *Hans Gram* (1730—48) og derefter *Jacob Langebek* (1748—75) Tilladelse til at meddele Offentligheden, hvad der uden Skade kunde forelægges den. Under Ledelse af de nævnte Videnskabsmænd og i lange Tider under deres Efterfølgere blev Arkivet en *historisk Samling*. Historiske Synspunkter var bestemmende for dets hele Virksomhed, for Udnyttelsen og Ordningen af dets Indhold.

Det 18. Aarhundredes store Historikere havde

først og fremmest Interesse for Udforskningen af Arkivets Skatte. I det 19. Aarhundredes første Halvdel — og delvis adskillige Aartier derefter — stod Ordningsarbejderne i Forgrunden. Cheferne *Voss* (1780—91), *Thorkelin* (1791—1829), *Finn Magnusen* (1829—47) og *C. F. Wegener* (1848—82) var ringere Historikere, men til Gengæld flittigere Arkivarbejdere. De lærde Historikere, som havde været ansat i Arkivet — hed det — havde intet udrettet; paa lignende Maade — mente man — vilde det gaa enhver historisk Skribent, som blev Arkivmand. Da Thorkelin i sin høje Alderdom skulde have ansat en Medhjælper, valgte han „en Mand, fri for Tidens Lyst til at skrive“.

Gehejmearkivets *Ordningsprincipper* var i disse Aar — for en moderne Betragtning — de slettest mulige. Ogsaa i Fortiden havde man lagt „Materierne“ til Grund for Ordningsarbejdet, men dog til en vis Grad respekteret den oprindelige Tilstand. I det 18. og 19. Aarhundrede gik man voldsommere frem, opstillede vilkaarlige Systemer, sammenførte Sager af vidt forskellig Proveniens og adspalttede organiske Arkivenheder. *Voss* og *Thorkelin* skabte en Række Samlinger, danske, norske og svenske „Topografiske Samlinger paa Pergament“, „Topografisk Samling paa Papir“, „Danske Samlinger“, „Danske Kongers Historie“ etc. etc. En uhyre Flid blev udfoldet og utallige Registreringssedler nedskrevet. Til ind i det 19. Aarhundrede havde man slaaet sig til Ro med løseligt at angive de for-

skellige Pakkers Indhold efter den tilfældige Paa-skrift. Senere gik man til den modsatte Yderlighed, undersøgte omhyggeligt hvert enkelt Aktstykke og angav udtømmende dets Indhold. I C. F. Wegeners 34-aarige Embedsperiode — har man udregnet — blev der udskrevet 80—90000 Registersedler, fordelt i 200 Kapsler. De optog 20 Alen Hylde-længde, men omfattede kun 80 Alen Arkivalier eller 1 % af Arkivets Indhold.

6.

1848 er det store Vendepunkt i Danmarks nyere Historie. Indførelsen af den fri Forfatning og Kampen om Hertugdømmerne satte alle folkelige og nationale Stemninger i Bevægelse. Mere og mere blev der Plads for Erkendelsen af, at Enevældens Hemmeligholdelse af det arkivalske Materiale til Fædrelandets Historie havde voldt ubodelig Skade og virket med til, at den danske Historieskrivning — i Modsætning til Tysklands — ikke var bleven den Kilde til national Genfødelse, som den kunde og burde have været. Gentagne Gange blev Arkivernes Forhold og hele Stilling taget op til Drøftelse. Karakteristisk nok var det aldrig Arkivernes Mænd, som var de førende. Altid kom Initiativet udefra, i Reglen fra de politiske Ministre.

Allerede i Sommeren 1848 fremsatte Kultusminister D. G. Monrad Fremtidens Arkivprogram: Bedre Lokaler og Læseværelser for Forskerne,

større og mere videnskabelig uddannet Arbejds-kraft for at fremme Ordnings- og Registreringsar-bejdet, endelig og ikke mindst Udgivelsen af vig-tige Kildeskrifter til Fædrelandets Historie, ledsa-get af aarlige Beretninger om Arkivets Arbejde.

Adskilligt blev efterhaanden virkeliggjort.

Personalet blev forøget, en Læsesal indrettet og Kontortiden udvidet. En Række Bind af Gehejmearkivets Aarsberetninger, med Aktstykker og Ar-kivmeddelelser, blev ligeledes offentliggjort.¹³⁾ Haardere holdt det at slaa Arkivets Porte op og lette Adgangen. Lysthavende maatte indgive An-søgning til Danske Kancelli med Angivelse af Forskningsmaal. Gehejmearkivaren udtalte sig om Ansøgerens Kvalifikationer og fik undertiden Ad-gangstilladelsen gjort afhængig af, at Arkivet blev holdt underrettet om Undersøgelsernes Resultater. Selv over Kilderne til saa fjerne Tider som Chri-stiern II's og Griffenfeldts vaagede man med Ængstelse. Det var en Undtagelse, at der blev søgt og givet Tilladelse til at studere f. Eks. Christian VI's Historie, endsige Krigen mellem Danmark og Sverige 1808—09. Ogsaa efter 1848 nærrede man mange Betænkeligheder ved Forskernes frie Adgang til Arkivet. Wegener var en ængstelig Mand, der betragtede Institutionen som det „kongelige“ og „gehejme“ Husarkiv. For Adgan-gen ønskede han fastsat „et Regulativ, der lettede Brugen for virkelige Videnskabsmænd, men ude-lukkede ørkesløs Nysgjærrighed, thi Grændsen mel-

lem de Archivalia, der i Regelen kunne aabnes for Alle, og dem, som Archivet bevarer i Egenskab af Gehejme-Archiv, burde formentlig ikke overtrædes, ogsaa fordi Archivet har netop denne sidste Egenskab at takke for Besiddelsen af mange og Udsigten til mange flere højst interessante Aktstykker, der ganske vist ellers vilde vandre andetsteds hen“.

Trods alt fik Historikerne lettere Adgang til Arkivet. I nyere dansk Arkivvæsen har Praksis altid været lemfældigere end Teorien.

7.

Aarhundreder igennem var der næsten intet bleven udrettet for Bevaringen af de *lokale Embedsarkiver*.¹⁴⁾

Fra gammel Tid havde Lensmændene (d. e. de øverste verdslige Lokalembetsmænd, efter Enevældens Indførelse Amtmændene) og Bisper, Købstæder, Kirker og Klostre „Brevkister“ med Adkomstbreve, Regnskabsbøger og indkomne Sager. Efter Reformationen blev Størsteparten samlet i Lensmændenes og Biskoppernes Arkiver. Kong Christian III's Reces 21. December 1551 foreskrev, at enhver Tingskriver skulde føre Bog over alle Sager, som gik til Tings. Naar Skriveren døde, skulde Bogen opbevares paa et sikkert Sted „paa det hver kan forfare, om Behov gøres, hvis tilforne forhandlet er“. Inden længe blev det Praksis, at Lensman-

den hvert Aar avtoriserede en ny Tingbog og fik den tilbage, naar den var udskrevet for at indlemme den i sit Arkiv sammen med Lenets andre Papirer. Fire Aartier senere, ved Kongebrev af 9. Juli 1593, blev det udtrykkelig paabudt Rigets Lensmænd at samle Arkiver, indeholdende indkomne Sager, og føre Protokoller over modtagne kgl. aabne Breve. I Tidens Løb gik dog meget tabt. Almindelig Skødesløshed gjorde sit. Desuden, at Lensmændene jævnlig ansaa Breve og kgl. Missiver, de modtog i Løbet af deres Embedstid, som deres private Ejendom og tog dem med sig ved Afgang eller Embedsskifte. Hvad Lensmandsarkiverne var for den verdslige Administration, blev Bispens for Præsters og andre kirkelige Embedsmænd. For saa vidt de laa inde med Adkomstbreve paa Jordegods, gik de efter Reformationen over i Kronens Eje. Mange Sager fra den katolske Tid blev dog liggende mellem de protestantiske Bispers Embedspapirer. Andet og mere kom til i Aarhundredernes Løb. 22. Marts 1647 fik Biskopperne Paabud om at indsamle Privilegier og Benaadninger, som fandtes ved Præsteembederne og der var udsat for at gaa til Grunde. Desværre traf man ikke lignende Bestemmelser om Kirkebøgerne, som blev liggende i Præstegaardene.

Efterhaanden som den lokale Administration blev mere udviklet, opstod nye Arkiver, hos Kronens og Godsejernes Dommere og hos Byernes Magistrater. Allerede i 1551 var det bleven foreskre-

vet at registrere alle Breve, som Borgmestre og Raad udgav, og lade Bøgerne forvare paa Byernes Raadhuse.

Naar saa mange gamle Pergamentsbreve og yngre Akter og Protokoller er bleven bevaret til vore Dage, skyldes det for en stor Del det 16. og 17. Aarh.'s Historikere, der rundt om i Landet indsamlede Dokumenter, som i Reglen med deres egne Optegnelser endte i de offentlige Biblioteker. Da det kgl. danske Selskab til den nordiske Histories og Sprogs Forbedring blev stiftet ved Midten af det 18. Aarh., opnaaede det ligeledes et Kongebrev, der paalagde Amtmænd og Biskopper at udlaae gamle Brevskaber og Pergamenter, som maatte findes ved Stifts-, Magistrats- og andre Arkiver. Samtidig fik de paagældende Myndigheder Ordre til at indsende til Kancelliet, hvad der maatte findes hos Præsterne paa Landet eller ved Kirkerne i Købstæderne.

Langt ned mod vor egen Tid er dog mange værdifulde Arkivalier bleven ødelagt.¹⁵⁾ Samtidig med at den historiske Litteratur genlød af Klager over Fortidens Vandalisme, blev store Forsyndelser begaaet af de højeste Embedsmænd. Endnu i 1856 har en Amtmand sendt et helt Amtsarkiv i Papirmøllen.

For at forebygge yderligere Ødelæggelser maatte man nødvendigvis slaa ind paa nye Veje, indsamle Embedsmandsarkiverne og bringe dem under sagkyndigt Tilsyn. Det første Forslag om Oprettelsen

af større lokale Centralarkiver stammer fra 1707, men fik ingen Virkninger. Et privat Forslag fra 1859 om at samle de sjællandske Kirkebøger og give dem Plads i et nyoprettet Arkiv i Forbindelse med Stiftsbiblioteket vakte heller ingen Opmærksomhed. I Norge blev der allerede i 1850 oprettet et særligt Lokalarkiv i Trondhjem. I Danmark varede det mærkelig længe, inden lignende Tanker vandt frem. Det var et Folketingsudvalg — og ikke Arkivstyrelsen — som første Gang, i 1872, slog til Lyd for kraftige Foranstaltninger og udtalte Ønsket om et virksomt Tilsyn med Landets lokale Arkiver og om sikre Opbevaringssteder for vigtige historiske Arkivalier, „at ikke Kilderne til Landets Historie Aar for Aar skulle, som det ofte er sket, paa en aldeles uforsvarlig Maade ødelægges og gaa til Grunde“.

8.

Med den haardt tiltrængte *Nyorganisation* af Rigets samlede Arkivvæsen havde det dog lange Udsigter. Mange Aar gik hen, inden der blev tilvejebragt en fælles Styrelse og Sikkerhed for, at alle Statens Arkiver, centrale og lokale, kom under tilbørligt Tilsyn. I næsten 40 Aar efter den fri Forfatnings Indførelse og Administrationens Omordning førtes der Forhandlinger, blev der nedsat Kommissioner og udarbejdet Forslag. Undertiden stødte de an mod Administrationens Særinteresser,

undertiden strandede de paa Arkivledelsens Uforstand.

Skridt for Skridt gik det dog fremad.

Formelt — om end ikke reelt — blev i 1861 de civile Ministeriers Arkiver, Kancelliets (Justits- og delvis Indenrigsministeriets) og Rentekammerets (Finansministeriets og andre Dele af Indenrigsministeriets) forenet til et „Kongerigets Arkiv“ og underlagt en fælles Chef. Da man 8 Aar senere henlagde dette Arkiv under Undervisningsministeriet — som det forlængst var Tilfældet med Gehejmearkivet — var Vejen banet for en yderligere Sammenslutning.

Ved kongelig Resolution 22. December 1882 traf man den afgørende Bestemmelse. „Kongerigets Arkiv“ skulde for Fremtiden have Chef fælles med „Gehejmearkivet“. Det første skulde omfatte de civile Kollegiers og Ministeriers Arkiver, der var yngre end 1660, det sidste alle ældre Sager, Kongehusets Papirer og Akter vedrørende Udenrigsstyrelsen, Krigsforhold og afstaaede Landsdele. Ordningen — som det var Tanken at gennemføre ved omfattende Udvekslinger af Arkivalier — var langtfra ideel, men dog et væsentligt Skridt paa den rette Vej. „Kongerigets Arkiv“ skulde varetage Ekspeditionen til Administrationen og modtage Afleveringer af nyere Sager, Gehejmearkivets Læsesal staa aaben for historiske Forskere.

Inden længe blev denne Ordning lovfæstet. Ved *Loven af 30. Marts 1889* blev Rigets samlede Ar-

kivvæsen organiseret som et „*Rigsarkiv*“, underlagt en „*Rigsarkivar*“. Et Hovedarkiv i København skulde omfatte Statens centrale Arkiver, medens forskellige Provins- eller Landsarkiver skulde omfatte samtlige lokale Arkiver. Sammen med en *ministeriel Bekendtgørelse af 10. Marts 1891* vedrørende Landsarkiverne, Afleveringerne til dem og deres Forretningsgang, og *Instruks for Rigsarkivaren af 16. December 1896* har denne Lov indtil denne Dag været Grundlaget for det danske Arkivvæsen.

I Hovedsagen er der ikke bleven rokket ved den da tilvejebragte Ordning. Hvad der er kommet til, Lovbestemmelser og kongelige Resolutioner, ministerielle Bekendtgørelser og Ministerialskrivelser har ændret og fastsat Enkeltheder, men ikke forandret Hovedtrækkene.

ANDET AFSNIT

ORGANISATION¹⁶⁾

SIDEN 1880'ernes Nyordning har dansk Arkivvæsen haft mange Chefer: *A. D. Jørgensen* (1883—97), *C. F. Bricka* (1897—1903), *V. A. Secher* (1903—15), *Kr. Erslev* (1916—24) og *L. Laursen* (fra 1924). Alle har de indtaget fremtrædende Pladser indenfor dansk historisk Videnskab, som Historieforskere eller Aktudgivere; hver for sig repræsenterer de Typer, som kendes indenfor alle Landes Arkivledelser. To af dem fortjener at nævnes i første Række. *A. D. Jørgensen*, et af de største Navne i nyere dansk Aandshistorie, var den fremragende Administrator, som gennemførte Reorganisationen og paa næsten alle Arkivvæsenets Omraader har afstukket Linjerne for Arbejdet og Udviklingen til denne Dag. Konservative Medarbejdere kunde finde, at han i visse Henseender burde have taget mere Hensyn til det bestaaende; med større Ret har de understreget Nødvendigheden af den detaljerede Efterordning, som har været Efterfølgernes Værk. *V. A. Secher*, Jurist af Uddannelse og Retshistoriker af Fag, var Systematikeren, logisk og konsekvent, men ogsaa doktrinær, i høj

Grad paavirket af tysk Arkivarbejde, ivrig for Reformer og lydhør for nye Ideer. For A. D. Jørgensen var det en Hjertesag at gøre Rigsarkivet til en videnskabelig Institution og nyttiggøre dens Skatte i den nationale Historieskrivnings Tjeneste. V. A. Secher havde til Gengæld mere Blik for Arkivernes Betydning for Landets Administration og var særlig ivrig for at gøre dem til nyttige Hjælpere for Ministerialkontorerne og den lokale Embedsstand. Tilsammen har de i væsentlig Grad bidraget til at sætte dansk Arkivvæsen i Stand til at røgte begges Opgaver.

I.

Loven af 1889 har gjort dansk Arkivvæsen til en *organisk Enhed*, bragt det under en fælles stærkt centraliseret Ledelse og tilvejebragt Mulighederne for alle Afdelingers Arbejde efter ensartede Principper. Den senere Udvikling har understreget denne Tendens. For de lokale Centralarkiver, som var en Nydannelse, er der i Reglen bleven truffet formelle Bestemmelser om Organisationen og Virksomheden. Det københavnske Hovedarkiv, som hviler paa en aarhundredgammel Udvikling, virker derimod i mangfoldige Tilfælde efter en traditionsmæssig Praksis. Ofte er det dennes Regler, som med de nødvendige Ændringer er bleven kodificeret for Landsarkiverne; undertiden er disses Vedtægter stiltiende bleven overført paa Hovedarkivet.

Som et Levn af den gamle historiske Deling mellem Gehejmearkivet og Ministeriernes Arkiver blev *Centralarkivet* ved kgl. Resolution 31. Marts 1889 delt i to Afdelinger, en Første Afdeling med Læsesalen for de historiske Forskere og omfattende „de historiske Arkiver“ ældre end 1660 og alle Sager vedrørende afstaaede Landsdele, samt en Anden Afdeling, der overtog alle de yngre Kollegial- og Ministerial-Arkiver med Ekspeditionen til Embedskontorerne. Delvis af personlige Grunde lykkedes det i lange Tider den sidste at hævde en vis indre Selvstændighed. I Tidens Løb mistede Adskillelsen dog sin Betydning. Da Arkivet fik ny og større Lokaler, blev de enkelte Arkivfonds opstillet samlet uden Hensyn til den fastsatte Tidsgrænse. Som Følge af Rigsarkivarens Ret til at fordele Personalet mellem begge Afdelinger, blev de underordnede Tjenestemænd fælles og hyppigt omflyttet. Saa stærk var dog den historiske Tradition, at der i lange Tider kunde raade en ofte pudsig Rangstrid mellem de to Afdelingers Tjenestemænd. Første Afdelings Mænd var tilbøjelige til at føle sig som Gehejmearkivets mere „videnskabelige“ Arvinger, medens Anden Afdelings fremhævede Forbindelsen med Centraladministrationen og betragtede sig som fortrinsvis Forvaltningsembedsmænd. Den kgl. Resolution af 29. November 1918, som ophævede Adskillelsen mellem de to Afdelinger og gjorde Hovedarkivet til en fuldkommen Enhed med to Ekspeditioner, til Læsesalen og til Ministerialkonto-

terne, har derfor ikke blot haft den formelle Betydning at slette den sidste Rest af Fortidens Skel, men er tillige Udtryk for en Udvikling, som mere og mere har gjort Arkivvæsenet til en videnskabelig Institution.

Andre Bestemmelser har virket i samme Retning. Naar Arkivernes Regnskabs- og Kassevæsen tidligere havde været bestyret af Kirke- og Undervisningsministeriet, men fra 1892 blev henlagt under Rigsarkivaren, ligesom Tilfældet var med det kgl. Bibliotek og lignende Institutioner, var det en Anerkendelse af Arkivernes voksende Uafhængighed. Endnu mere har det betydet, at Lønningsloven af 3. Juli 1914 ganske har forandret Bestemmelserne om Personalets Sammensætning. Forud for dette Tidspunkt fulgte Arkiverne Ministerialordningen: 2 Arkivarer, som svarede til Kontorchefer, 4 Arkivsekretærer (Fuldmægtige) og et betydeligt Antal Assistenten. Ved den omtalte Lov blev Arkivernes videnskabelige Tjenestemænd ligestillet med Bibliotekers og Museers og fik alene 2 Embedstrin, Arkivarer (og Landsarkivarer) og Underarkivarer. Da Antallet af de første senere (1919, 1925 og 1931) blev væsentlig forøget, maatte det yderligere svække Institutionens bureaukratiske og styrke dens videnskabelige Karakter.

Loven af 1889 fastsatte Oprettelsen af tre *lokale Arkiver*, det ene i eller ved *København* for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm, et i *Odense* for Fyen og et i *Viborg* for Jylland. Oprindelig var det

paatænkt at give dem Betegnelsen „Kredsarkiver“, efter bayersk Forbillede, eller „Stiftsarkiver“ efter norsk. Foreløbig fik de Navnet „Provinsarkiver“, hvad der havde ringe Begrundelse og i 1907 blev afløst af Navnet „Landsarkiver“, der minder om Danmarks gamle Inddeling i „Lande“ og bruges baade i Sverige og paa Island. Under Forhandlingerne om Beliggenheden af de nye Landsarkiver skete der det ejendommelige, at Arkivstyrelsen udarbejdede sine Indstillinger udfra en Vurdering af de praktiske Forhold og anbefalede at opføre de nye Arkiver i Midtpunkterne for Nutidens Samfærdselsveje. Rigsdagen satte derimod de historiske Betragtninger i Forgrunden og gav f. Eks. ikke det jyske Landsarkiv Plads i Landsdelens største og vigtigste By, Aarhus, men i Viborg, Sædet for Middelalderens Kongevalg og for Landstinget.

Genforeningen med Nordslesvig efter Verdenskrigens Afslutning har medført Loven af 28. April 1931 om Oprettelsen af et nyt og fjerde Landsarkiv i *Aabenraa*. Spørgsmaalet har siden 1921 fremkaldt mangfoldige Overvejelser og Undersøgelser. Naar Resultatet blev den tiltalende Løsning, at Nordslesvig faar sit eget, ganske vist ret lille, Landsarkiv, skyldes det Erkendelsen af, at Sønderjylland i Tidens Løb har haft sin ejendommelige administrative Udvikling, der i mange Henseender har været vidt forskellig fra det gamle Kongeriges. Aabenraa blev foretrukket, fordi denne By har de letteste Forbindelser med Landsdelens

Egne, i Forvejen raader over et velforsynet Centralbibliotek og i det danske Forsamlingshus „Folkehjem“ ligger inde med et værdifuldt privat Arkiv vedrørende den nationale Kamp, som vil komme i det fremtidige Landsarkivs Besiddelse. Selv om den nye Ordning endnu ikke er tilvejebragt, og Arkivbygningen færdig, er Rammen for dets Virksomhed allerede fastsat. Hurtigt efter 1920 blev der foretaget Undersøgelser, som gav til Resultat, at den lokale Arkivbestand fra Tiden før 1864 i det hele og store var i Behold, hvorimod der i den preussiske Tid ifølge de dagældende Kassationsregler synes at være tilintetgjort adskilligt mere, end det efter danske Arkivprincipper anses for ønskeligt. Ved ministeriel Bekendtgørelse af 10. Januar 1923 blev derefter oprettet et midlertidigt Arkivdepot i Amtsbygningen i Aabenraa, som — ifølge en ny ministeriel Bekendtgørelse af 18. August 1923 — har modtaget store Afleveringer af Sager ældre end 1867 (d. v. s. Tidspunktet for Indførelsen af det preussiske Aktsystem) fra Amtmænd, Amtsforstandere, Amtsforvaltere og Retsembedsmænd og navnlig fra Præsterne, der bl. a. har skullet afgive alle Hovedministerialbøger indtil Kontraministerialbøgernes Rækker begynder (i det tidligere Slesvig Stift 1762—63 og i det gamle Ribe Stift 1812—14) og derefter Kontraministerialbøger indtil 1891. Arkivdepotet har arbejdet under lidet tiltalende Forhold, er delvis anbragt i brandfarlige Rum, har altfor lille Plads til Raadighed og har

kun i meget ringe Udstrækning været tilgængelig for private Forskere.

Ogsaa for Landsarkivernes Vedkommende er der gennemført en ret stram Centralisation. Rigsarkivaren træffer ikke alene Afgørelsen i alle administrative og finansielle Spørgsmaal, men fastsætter ogsaa Hovedtrækkene i det videnskabelige Ordningsarbejde. I alle blot nogenlunde vigtige Sager er han Mellemlid mellem Landsarkiverne og Ministerier og andre Embedsmyndigheder. Ifølge Instruksen for Rigsarkivaren af 1896 bestemmer han, hvilke ældre Arkivalier der fra Landsarkiverne skal afgives til Hovedarkivet og omvendt. I Praksis afgiver Landsarkiverne alle Sager ældre end 1559. Ved samme Lejlighed fik han Bemyndigelse til „midlertidig og til Øvelse“ at omflytte Assistenten, der selv maatte ønske det, mellem Hovedarkivet og de lokale Arkiver. Siden V. A. Sechers Tid har det stadig været Reglen, at Hovedarkivets Embedsmænd en Tid har maattet gøre Tjeneste i et Landsarkiv og dettes Funktionærer til Gengæld i det københavnske Centralarkiv.

For Ansættelse i Rigsarkivet kræves historisk eller filologisk, statsvidenskabelig eller juridisk Embedseksamen. Historikere er dog i Tidens Løb bleven stadig mere foretrukket. Selv om der ikke findes nogen egentlig Arkiveksamen, har det siden Sechers Tid været forlangt, at de unge Embedsmænd

i Løbet af de 1—2 Aar, i hvilke de siden Lønningsloven af 1914 er konstitueret (tidligere var det i Reglen meget længere), skal erhverve og, inden fast Ansættelse opnaas, godtgøre, at de besidder fyldestgørende Kundskaber i Palæografi og andre historiske Hjælpevidenskaber. Ligesom i Biblioteker og Museer er dels det overordnede (Arkivarer), dels det ikke-videnskabeligt uddannede Personale (Kustoder, Bude etc.) bleven forøget, og Antallet af videnskabeligt uddannede Tjenestemænd i underordnet Stilling (Underarkivarer) til Gængæld bleven formindsket. Begrundelsen har været baade personlig og saglig. Ønsket om at skabe forbedrede Avancementsvilkaar og voksende Trang til Ledere ved Planlæggelsen og Gennemførelsen af Ordningsarbejder til den ene Side, og til den anden Side Erkendelsen af, at der i et Arkiv findes meget manuelt Arbejde, som uden Skade kan udføres af Bude og blot kontormæssigt uddannet Personale. 1914 indførtes — delvis i Stedet for Skrivere — en særlig Klasse „Registratorer“, som i Almindelighed ikke kan avancere, og som for en stor Del varetager Ekspeditionen til Ministerialkontorerne. Betragtningen er sikkert rigtig og har ogsaa staaet sin Prøve, men har den uheldige Virkning at forringe Ansættelsesvilkaarene for unge historiske Videnskabsmænd. 1. April 1932 fandtes der i det samlede danske Arkivvæsen 1 Rigsarkivar, 7 Arkivarer af 1. Grad og 3 Landsarkivarer, 12 Arkivarer af 2. Grad (Underarkivarer), 5 Registratorer og 8

Kustoder og Bude. Lønningsmæssigt er Arkivernes Personale bleven sat i Klasse med Bibliotekers og Museers, men en Smule under Gymnasiernes Adjunker og Lektorer. Denne Omplacering — i Forbindelse med Tidens almindelige Tendens — har været til Skade for de Overordnede, men til Gavn for de underordnede Tjenestemænd.

I Finansaaret 1932—33 har Arkivvæsenet et samlet Budget paa 261.847 Kr.

2.

Forudsætningen for ethvert Arkivvæsens Muligheder for at varetage sine Opgaver, indsamle og sikre Kilderne til Fædrelandets Historie og opretholde deres Orden er Tilvejebringelsen af tilstrækkelige, rummelige, praktisk indrettede og mod Ild og Fugtighed beskyttede *Arkivlokaler*.

I det store og hele maa det siges, at de lovgivende og bevilgende Myndigheder i den Henseende har vist sig, om ikke rundhaandede, saa dog lydhøre for Nødvendighedens Krav.

Oprettelsen af *Landsarkiverne*, i København, Odense og Viborg, medførte — for en Bekostning af ca. 537.000 Kr. — Opførelsen af 3 store Arkivbygninger med tilhørende Læsesale og Tjenesteboliger.¹⁷⁾ Alle tre Arkiver er arkitektonisk smukke, bygget af Tidens bedste Arkitekter, vidt forskellige i Enkeltheder, men med de fælles Hovedtræk, at

de alle er frit beliggende, lyse og luftige, har store Udvidelsesmuligheder, har Arkivmagasinerne adskilt fra Boliger og Læsestuer, murede Hvælvinger, Jerngallerier og Jernvinduesskodder. Arkivet i Viborg (1890—91) er lidt over 52 m langt og 16 m bredt, har 1 stort og 2 mindre Arkivrum, alle i en Etage, $6\frac{1}{2}$ m høj med Hvælvinger for oven og Betongulv forneden, delt i den halve Højde af et Jernristegulv, saa det er muligt uden Stiger at naa op til de øverste Hylder. Det sjællandske Landsarkiv (1891—93) har et Arkivmagasin c. 60 m langt og c. 15 m bredt, er for at skabe større Sikkerhed mod Ild eller under et Bombardement delt ved grundmurede Tverskillerum i 9 Fag, foroven med Jernbjælker med murede Kapper imellem eller med murede Tøndehvælvinger. Rummet er ved Jernristegulve delt i 3 Etager, der dog her er saa høje, at det ikke overalt er muligt uden Stiger at naa op til de øverste Arkivalier. Endelig er det 3. og mindste Landsarkiv i Odense (1892—93) $43\frac{1}{2}$ m langt og 13 m bredt med Ristegulv mellem de 2 Etager. De 3 Arkiver har en Hyldeplads paa henholdsvis c. 6000, 7500 og 3000 m. Arkivbygningen i Aabenraa, som opføres efter lignende Principper, men uden Arkivarbolig, er beregnet at skulle give en Hyldeplads paa ca. 3000 m, og Udgiften er anslaaet til c. 160.000 Kr.

Desværre viste det sig hurtigt, at navnlig Landsarkivet i Viborg var bygget for lille. For en Del skyldtes det, at Opgørelsen af Lokalarkivernes Om-

fang nødvendigvis maatte hvile paa et usikkert Grundlag, for en Del at man overvurderede Mulighederne for Kassationer. Magasinerne i Viborg var allerede ved Aarhundredskiftet næsten fyldt, og Pladsmanglen har i de senere Aar nødvendiggjort, at ret betydelige Arkivmasser har maattet anbringes i lejede Lokaler. Ordningen er uheldig, men har dog den Fordel, at den sætter Arkivledelsen i Stand til paa Grundlag af Efterspørgslen at danne sig et Skøn over, hvor vidt det vil være forsvarligt helt eller delvis at kassere de udskilte Arkivalier. Da ogsaa det sjællandske Landsarkiv lider under Pladsmangel, er det givet, at Spørgsmaalet om store Udvidelser af i hvert Fald de 2 Landsarkivbygninger inden længe maa sættes paa Dagsordenen. Foreløbig har det københavnske Landsarkiv 1919—20 faaet opført en Tilbygning med en ny og større Læsesal.

Løsningen af *Hovedarkivets Byggespørgsmaal* voldte mange Vanskeligheder. Fra gammel Tid havde Rigsarkivet til Huse i den gamle Gehejmearkivbygning og i en Række tilstødende Rum i Kancellibygningen. Naar Arkivet det 19. Aarhundrede igennem kunde nøjes med disse Lokaler, skyldtes det for en stor Del de omfattende Afleveringer til Norge og senere til Preussen. Forholdene blev dog stadig mere fortvivlede. Ikke alene var store Mængder af Sager saa tæt sammenstuvet, at

de praktisk talt var utilgængelige. For at skaffe Luft maatte man yderligere opmagasinere betydelige Arkivgrupper i det sjællandske Landsarkiv og fra 1901 bede sig fritaget for at modtage flere af de regelmæssige Afleveringer. Endnu værre var det, at Dele af Arkivet opbevaredes under saa farlige Forhold, at en Ildsvaade ufejlbarlig vilde medføre Ødelæggelse af mangfoldige værdifulde Sager helt tilbage til 1660. Lysforholdene var mange Steder forfærdelige, og Vinterkulden til Tider saa følelig, at den havde skadelige Følger for Personalets Helbredstilstand. Som naturligt var, kom man ind paa den lidet tiltalende Tanke at indrette Filialarkiver. Heldigvis forhindrede Arkivstyrelsen en Ordning, som ufejlbarlig vilde have forringet Muligheden for en rationel Løsning og have været „et Skridt bort fra den Centralisation i Arkivvæsenet, som det endelig efter store Anstrengelser og med betydelige Ofre var lykkedes at opnaa“.

Naar det langt om længe lykkedes Rigsarkivet at fremtvinge en Afgørelse af Byggesagen, skyldtes det *V. A. Sechers* ufortrødne Energi. Hans store Sagkundskab og stejle Hævdelse af Arkivets Synspunkter maa det tillige tilskrives, at de ny Lokaler tilfredsstillende rimelige Krav til en moderne Arkivbygning. Ligesaa sikkert maa han tage sin Part af Ansvaret for, at Arkivet som arkitektonisk Bygværk blev adskilligt ringere end Landsarkivernes Bygninger.

Ved Løsningen, som blev Resultatet, fastholdt

man Centralarkivets umiddelbare stedlige Forbindelse med Ministerialkontorerne. Under Forhandlingerne udkastedes ogsaa Tanken om at opføre en Nybygning uden Forbindelse med Administrationen. Følgen var bleven, at de senere Aartiers Arkivalier havde maattet udskilles og danne et særligt Administrationsarkiv i umiddelbar Tilslutning til Ministerialbygningerne. Myndighederne havde ingen Indvendinger mod en saadan Ordning. Til Gengæld tog Secher skarpt til Orde mod en Løsning, som efter hans Opfattelse vilde have ført Arkivvæsenet bort fra de Baner, det havde fulgt siden A. D. Jørgensens Dage.

Da Rigsarkivets nye Bygning raader over forsvindende Udvidelsesmuligheder, er det et Spørgsmaal, om ikke Fremtidens Udvikling af sig selv vil fremtvinge en Afgørelse i denne Retning.

Loven af 27. Maj 1908 ordnede Rigsarkivets Lokaleforhold.¹⁸⁾ Ved Udgangen af Juli 1910 kunde man begynde Indflytningen af Arkivalier i den først færdige Del af Bygningen, og 9. December blev Læsesalen taget i Brug. Med de afsluttende Byggearbejder trak det derimod i Langdrag, og først i Løbet af 1912 afsluttedes Indflytningen.

Udgifterne beløb sig til noget over 600.000 Kr., hvortil kom ca. 200.000 Kr. til Inventar.

Ved Nyordningen bevarede Arkivet den gamle historiske Gehejmearkivbygning og en Del af det tilstødende „Proviaanthus“, men fik yderligere Raadighed over det ggl. Biblioteks tidligere Bygning.

Saa store Forandringer blev dog foretaget, at det for sidstnævntes Vedkommende kun er Ydermurene, tilmed forsynet med det dobbelte Antal Vinduer, som er bevaret. Biblioteksbygningen er bleven Arkivets vigtigste Afsnit, som rummer Læsesalen og de største Magasiner. Hele Rummet er ved Tværmure delt i 8 Afdelinger med Portaler, af hvilke de midterste i 1. og 2. Etage er lukket med Jerndøre. I alle Afdelinger er der indlagt 3 Etageadskillelser af Jernbeton, hver Etage tilligemed Tagetagen er atter ved Jernristegulve baaret af Staalbjælker delt i 2, hver for sig ca. 2,50 m høje, saaledes at man kun for at naa en enkelt Hylde maa benytte Smaastiger. Gehejmearkivbygningen blev paasat en Etage, og Lokalerne i det tilstødende Proviaanthus saaledes ombygget, at der fremkom en Dobbeltetage og derover 2 Tagetager, af hvilke den nederste ligeledes er delt ved et Jernristegulv. Til Sikring mod Brandfare udefra er alle Vinduer indfattet i Jernrammer og paa udsatte Steder forsynet med Jernskodder. Taget er støbt af Jernbeton, og dets yderste Vinduer er af Monierglas og beskyttet med Jernskydeskodder.

Alle Etagerne er monteret med Reoler, ofte Dobbeltreoler, adskilt ved et Jerntraadsnet, som hindrer, at Sager fra den ene Reol kommer over i den anden. Reolerne gaar paa tværs af Bygningen med en Gang langs hver af Ydervæggene. Afstanden mellem Reolerne er ca. 1 m. Hver Reol bestaar af Opstandere af staaende U-Jern, forneden fastgjorte i

en Jernsokkel paa det støbte Betonunderlag, der i Reolbredden er lidt ophøjet over den øvrige Gulvflade. De gaar op gennem Jernristegulvene. Reolhylderne er af Træ og hviler paa 2 Hyldebærere af en særlig Konstruktion, saa de med Lethed kan anbringes højere eller lavere, og al Pladsen kan udnyttes. Reolopstanderne og Hyldebærerne blev først forkobrede; senere gik man over til Galvanisering (Fortinning eller Forzinkning).

Arkivet har Plads til ialt 28.500 Hyldemeter Arkivalier, rummer Foredragssal og en Læsesal, 120 m² stor, ca. 6 m høj, der har Lys fra begge Sider, 46 Siddepladser og staar i umiddelbar Forbindelse med Lokaler, der rummer Arkivets haandskrevne Fortegnelser og Hjælpe midler samt Seglsamlingen. Uheldigvis har det været umuligt at anbringe det store Haandbibliotek i umiddelbar Forbindelse med Læsesalen; desuden er der altfor faa Arbejdsværelser for Personalet.

Det siger sig selv, at der er gjort Anvendelse af de flest mulige moderne tekniske Opfindelser: Elektrisk Lys paa mørke Steder i Magasinerne med flyttelige Haandlamper, Hustelesoner og Elevatorer. Varmeanlægget kan ved en udvendig Temperatur paa $\div 12^{\circ}$ opvarme Arkivmagasinerne til $+ 20^{\circ}$. Ventilationsanlægget giver een Gang Luftfornyelse pr. Time for Kontorer og 20 m³ for hver Person i Læsesalen, naar denne er fuldt optaget. Arkivmagasinerne ventileres ikke.

Da Arkivbygningen blev planlagt og opført, reg-

nede man med, at Pladsen vilde være tilstrækkelig til lange Tidens Tilvækst. Statsmagtens Udvikling og Tilbøjelighed til at optage stadig nye Virksomheder siden Verdenskrigens Begyndelse og efter dens Afslutning har dog gjort alle slige Forventninger til Skamme. Allerede nu — ikke mere end 20 Aar efter den store Udvidelse — er Rigsarkivet nogenlunde fyldt, og maa Spørgsmaalet om dets Lokaleforhold inden længe tages op til fornyet Overvejelse.

3.

Hovedmassen af *Arkivbestanden* — saavel i Rigsarkivet som i Landsarkiverne — bestaar af Central- og Lokaladministrationens mangfoldige Protokoller med tilhørende Sager. Udførlige Meddelelser om dens enkelte Dele vilde være ensbetydende med en Fremstilling af dansk Administrationshistorie. Bortset fra de mangfoldige „Pergamenter“ rækker Hovedarkivets sammenhængende Fonds tilbage til det 16. Aarhundredes Begyndelse. Da Gehejmearkivet og Statens Administrationsbygninger i mærkelig Grad har været forskaanet for Ildsvaade og andre Ulykker, er de forskellige Rækker nogenlunde ubrudt. Residensslotets gentagne Brande (i 1794 og 1884) har alene medført Ødelæggelsen af Dele af Hoffets og Højesterets Arkiver. Størsteparten af andre Tab skyldes svundne Tidens Forsømmelighed, Vandalisme

og haardhændede Kassationer. For Lokalarkivernes Vedkommende er Billedet mere broget. Fra Tiden før Enevældens Indførelse er Arkivmassen forholdsvis ringe. I de følgende Aarhundreder har Ildebrande i mangfoldige Præstegaarde, Raadhuse og Embedsbygninger i Forbindelse med Embedsmænds Forsømmelser forvoldt mange og vigtige Lakuner i Arkivalierne.

Kvantitativt bevirker Administrationens rivende Vækst fra Midten af det 19. Aarhundrede, at de sidste tre Menneskealdres Arkivalier optager nogenlunde Halvparten af Hovedarkivets Pladsmængde.

For *Centraladministrationen*, Ministerierne og dertil hørende Institutioner, den øverste Domstol og Hoffets forskellige Funktioner eksisterer der ingen faste *Afleveringsregler*. De paagældende Myndigheder afgør selv og nogenlunde suverænt, naar og hvad de vil afgive til Arkivet. I det hele og store har denne „Lovløshed“ hverken medført Ulykker eller urimelige Tilstande. Gammel Tradition i Forbindelse med Ministerialkontorernes bestandige Pladsmangel har sat Skranker for Myndighedernes mulige Tilbøjeligheder til at fastholde Besiddelsen af større og ældre Arkivmængder.

I Øjeblikket findes der indenfor Centraladministrationen kun faa Ressortarkiver af nævneværdig Betydning. Landbrugsministeriets *Matrikulskontor* ligger inde med det i topografisk-historisk Henseende overordentlig vigtige og meget omfattende

Materiale, som stammer fra de store Matrikuleringsarbejder i det 17. Aarhundredes sidste Halvdel,¹⁹⁾ medens *Krigsministeriets Arkiv*²⁰⁾ raader over den militære Centraladministrations Arkivalier fra ca. 1868 og desuden — hvad der er uheldigere — har bevaret samtlige Afdelingsarkiver (de fleste fra ca. 1765) og en Række Kommandantskabsarkiver, af hvilke adskillige gaar tilbage til Tiden før 1700. Selv om Forskningen har uhindret Adgang til disse Sager, maa det betragtes som en Urimelighed, at et stort Kildemateriale af Betydning ikke blot for Genealogi og Personalhistorie, men ogsaa for den fælles Rigshistorie er unddraget den faglige Arkivledelse. Ogsaa *Universitetet* har sit eget meget gamle Arkiv, der opbevares i Universitetsbiblioteket.²¹⁾

Med de nævnte Undtagelser ligger Administrationen neppe inde med Arkivalier af Betydning fra Tiden før 1848. Tvertimod afgiver de fleste Ministerier deres Sager næsten lige til de allersidste Aar. Justits- og Indenrigsministeriet, Landbrugs- og Handelsministeriet raader kun over Sager, som er indtil 2 Aar gamle. Udenrigsministeriet har et særligt Arkiv, som omfatter Akter yngre end ca. 1885. At det har faaet en omfattende Virksomhed ved at overtage Ministeriets Journalisering etc., er en Sag for sig. Krigsministeriet har som nævnt afgivet sine Arkivalier indtil ca. 1868, Marineministeriet indtil ca. 1875, Kirke- og Undervisningsministerierne indtil ca. 1870 og 1900. Med talrige

andre Institutioner, f. Eks. Højesteret, det kgl. Teater og Kapel etc., er Forholdet et lignende. Nævnes kan, at Telegrafvæsenet siden 1903 aarlig afleverer Telegrammer, som skønnes at ville faa historisk Interesse, og at Statistisk Departement har afleveret samtlige Folketællingslister lige til 1906 (for Hovedstadens Vedkommende til 1911).

Det giver vistnok det danske Rigsarkiv en Særstilling mellem Europas andre store Centralarkiver, at det saaledes regelmæssigt Aar for Aar modtager en Række Ministeriers ganske nye Sager. Som det nærmere skal omtales, sætter det sit stærke Præg paa Arkivets daglige Virksomhed. I denne Forbindelse skal alene understreges, at Systemet har vist sig i allerhøjeste Grad formaalstjenligt for Arkivaliernes Bevaring og Ordning, utvivlsomt har været en økonomisk Besparelse for Staten og sikkert ogsaa er i Overensstemmelse med Administrationens Tarv.

Til *Landsarkiverne* foregaar Afleveringerne efter faste Regler. Loven af 30. Marts 1889 foreskrev, at alle lokale og provinsielle Forvaltningsmyndigheder — med Undtagelse af de militære — samt Over- og Underretter skulde afgive deres Arkivalier. Kirke- og Undervisningsministeriets Bekendtgørelse 10. Marts 1891 og de i Henhold dertil af de enkelte Ministerier fastsatte Bestemmelser,²²⁾ suppleret med en Række senere Bekend-

gørelser, angiver de afleveringspligtige Myndigheder og fastsætter nøjagtige Tidsgrænser for de Arkivalier, som skal afgives. Loven overlader saaledes ikke til de paagældende Embedsmænds For-godtbefindende at bestemme Tidspunktet for Afleveringerne og deres Omfang, men giver Landsarkiverne Adkomst til at indkræve „arkivmodne“ Sager.

Overpræsidenten i København, Amtmænd og Amtsforvaltere, Overførstere og Skovridere samt Toldembedsmænd skal med visse Undtagelser aflevere 40 Aar gamle Sager, *Biskopper, Stiftsovrigheder* og lærde *Statsskoler*²³⁾ alle Akter, som er over 50 Aar gamle. De to *Overretter, Københavns Kriminal- og Politiret, Sø- og Handelsretten*, samtlig *Underrettsdommere* og *Magistrater* maa kun beholde Sager, som er under 30 Aar gamle. Visse Regnskaber, Regnskabsbøger etc. skal endda afleveres efter 20 Aars Forløb. *Provster* og *Præster* afgiver i Reglen deres Arkivalier, naar de er 30 Aar gamle. Siden Udstedelsen af de kongelige Reskripter af 20. Maj 1645 og 17. Maj 1646 paahviler det Præsterne at føre Bøger over samtlige Daabshandlinger (og Konfirmationer), Bryllupper og Begravelser. Fra 1812—14 findes „*Kirkebøgerne*“ i to Eksemplarer, af hvilke Præsten fører det ene, Degnen det andet. Ifølge Kirke- og Undervisningsministeriets Bekendtgørelse 16. Juni 1892 skal Præsterne aflevere samtlige Hovedministerialbøger indtil 1812—14; Kontraministerialbøgerne afleveres paa

Landet, naar der er gaaet 10 Aar, i Købstæderne 30 Aar, efter at de er udskrevet.²⁴⁾ For de statsanerkendte Trossamfund — de mosaiske, romersk-katolske, tysk- og fransk-reformerte samt biskoppelig-metodistiske Menigheder — gælder fra 1895 (Bekendtgørelser 29. August og 19. December) lignende Bestemmelser. *Købstadkirker* skal, *Jordebøger* fraregnet, aflevere 50 Aar gamle Dokumenter. Af *Landsbykirkernes* Arkivalier er Størsteparten i Tidens Løb bleven afleveret til Biskopper og Stiftamtmand og med disses Sager bleven afgivet til Landsarkiverne.

I de forløbne Aartier er Kredsen af afleveringspligtige Embeder stadig bleven udvidet, til *civile Embedslæger* (1899) og *kongelige Bygningsinspektører* (fra 1905), til alle *højere Skoler* (1898 og 1911) etc. etc. Vel de vigtigste Bestemmelser blev truffet ved Bekendtgørelserne 1. April 1919 og 25. September 1922, som paalagde *Retsbetjentene* at aflevere Skøde- og Pantebøger med tilhørende Register, som er ældre end 1848, samt hvert Aars Kopier af tinglæste Dokumenter inden den følgende 1. December.²⁵⁾

I visse Tilfælde har Statsmagten ladet det bero ved Henstillinger. Paa Foranledning af Landsarkivaren for Sjælland har Indenrigsministeriet 23. Oktober 1907 opfordret samtlige Magistrater til at give Landsarkiverne Meddelelse om bestaaende *Lav* og *Gilder* samt henstillet til disses Bestyrelser at afgive deres Arkivalier. Talrige af disse for

Kendskabet til Fortidens økonomiske og sociale Forhold vigtige Sager er derefter — undertiden med Provinsmuseer som Mellemed — bleven afgivet til Landsarkiverne eller — for de københavnske Lavs Vedkommende — til Hovedstadens Raadstuearkiv. Med lignende Held rettede Justitsministeriet i 1907 en Anmodning til Landbygningernes Brandforsikring om at aflevere alle Brandforsikrings- og Brandtaksationsprotokoller ældre end 1872 samt Brandtaksationer ældre end 1800. Desværre var Landsarkiverne ved Pladsmangel forhindret i at modtage ogsaa de yngre Sager.

Spørgsmaalet om Aflevering af Arkivalier, som fremgaar af det *lokale Selvstyres* Virksomhed, har faaet en nogenlunde tilfredsstillende Løsning. *Amtskommunerne* (Amtsraadene), der bestaar siden 1841, afgiver uden Indvendinger deres Sager. *Landkommunerne* (hvis Oprindelse ligeledes daterer sig fra 1841) har vistnok kun faa ældre Arkivalier. Da en Del sikkert er i Behold, og mere i Fremtiden vil komme til som Følge af Selvstyrets Udvikling, har Arkivledelsen sin Opmærksomhed henvendt paa Sagen, og der maa inden længe tilvejebringes en Ordning. Foreløbig har man — i 1924 — udtalt Ønsket om, at der maa blive meddelt Sogneraadene en Vejledning til Behandling af deres Papirer samt henstillet til dem at indrette brandfri Lokaler. Flertallet af *Købstæderne* har fulgt Rigsarkivarens Henstilling og afleveret deres ældre Sager. Alene Hovedstaden, der har sit eget

selvstændige Arkiv under fagmæssig Ledelse, har ogsaa paa dette Omraade fastholdt sin Uafhængighed.

Naar Landsarkiverne ifølge de trufne Bestemmelser havde modtaget alle ældre Arkivalier, var det oprindeligt Tanken, at denne første Oprømning hvert 5. eller 10. Aar skulde efterfølges af stadige periodiske Afleveringer. Denne rimelige — og nødvendige — Konsekvens af Systemet har desværre ikke kunnet gennemføres. Dels tog den første store Aflevering adskillig længere Tid end beregnet, dels blev Pladsen i Landsarkiverne i København og Viborg saa hurtig beslaglagt, at man har maattet gaa paa Akkord.

Baade for Central- og Lokaladministrationen er der fastsat Regler om de afleverede Arkivaliers *Ordning* og *Pakning*. Jævnlig maa Arkivledelsen dog se gennem Fingrene med tilstedeværende Mangler. I begge Parters Interesse overholder man Kravet om, at enhver Aflevering skal være ledsaget af to enslydende Designationer, af hvilke den ene tilbagesendes med Arkivets Kvittering og den anden bliver tilbage som en første nødtørftig Registratur. For at fremme Arkivaliernes Aflevering ser man derimod ofte bort fra Bestemmelserne om, at alle Sager skal være forsvarligt indpakket, forsynet med Papplader over og under Akterne og

med et Skilt, der angiver Embedet, Indholdet og Aarstal, at Pakkerne med Journalsager højst maa være 6 Tommer tykke og Pakker med Regnskabsbilag skal være af en passende Størrelse. Uheldigere er det, at man heller ikke altid har kunnet gennemføre, at Protokoller og tilhørende Sager afleveres samtidig tillige med Kort og Tegninger, som staar i organisk Forbindelse med Arkivalierne. I Almindelighed skal Embedsmændene besørge Afleveringerne og Arkiverne alene stille Kasser til Raadighed og afholde Forsendelsesomkostninger. Navnlig ved den første store Aflevering til Landsarkiverne viste det sig dog hurtigt, at store Mængder af Arkivalier var opmagasineret under saa slette Vilkaar og deres Indhold saa ukendt for de lokale Kontorpersonaler, at Arkiverne for at faa Sagen i Gang maatte gaa ind paa at modtage Akterne, som de fandtes. I mangfoldige Tilfælde var det sikkert heldigt, at ingen forudgaaende „Ordnung“ fandt Sted.

4.

Dansk Arkivstyre har ikke slaaet sig til Ro med at sikre og bevare Arkivalierne, som henlaa i den centrale og lokale Administrations utallige Embedskontorer. Modsat f. Eks. tysk Arkivvæsen har man aldrig i Danmark søgt at opstille teoretiske Definitioner af et „Arkivs“ Natur og Opgaver, men har taget fuldkommen praktisk paa Sagen og be-

tragtet Statsarkiverne som Institutioner, der i Almindelighed har til Formaal at sørge for Opbevaringen af alle haandskrevne Kilder til Fædrelandets Historie, som ikke har en litterær Karakter.²⁶⁾

Dette Standpunkt har haft vidtgaaende Konsekvenser.

Som en *Ret* har man altid hævdet Arkivernes Adkomst til Sager, som er fremgaaet af Statsmyndigheders Embedsvirksomhed. Da det ofte har vist sig, at slige Akter er gaaet over i privat Besiddelse og endogsaa har været Genstand for Salg, udvirkede A. D. Jørgensen et justitsministerielt Cirkulære (15. Januar 1885) til Dommere og Politimestre, som fastslog Statens Ejendomsret til alle Akter, Protokoller og Regnskaber, der i Tidens Løb er indkommet til eller fremgaaet af Statens Administration i videste Forstand, deriblandt ogsaa Sager vedrørende den tidligere patrimonielle Jurisdiktion. Saafremt der ved Skifter eller Auktioner fremkommer saadanne Akter eller de bliver faldt til Salg, skal Retsbetjentene gøre Indberetning til Rigsarkivet, for at dette eventuelt kan tage Affære. Denne Bestemmelse har vistnok sjældent været bragt til Anvendelse og har i hvert Fald aldrig ført til Retssager, men har ligefuldt Værdi ved sin blotte Eksistens.

Større Følger fik navnlig A. D. Jørgensens Bestræbelser for fra Statens øvrige Samlinger, navnlig de store københavnske Biblioteker, at overføre

til Rigsarkivet de ret betydelige Grupper af Arkivalier, som i Tidens Løb var bleven revet ud af deres Sammenhæng og sammen med Embedsmænds private Papirer eller lærde Forskeres Optegnelser overgaaet i offentlig Eje. Til Gengæld har Arkiverne — dog i mindre Grad — afgivet Manuskripter, som rettelig hører hjemme i Bibliotekerne. Da de paagældende Sager i Forvejen var sikret og gjort tilgængelige for Forskningen, var Erhvervelsen først og fremmest et Udtryk for Arkivledelsens forstaaelige Trang til at bringe systematisk Orden i Fortidens skriftlige Efterladenskaber.

I Modsætning til tyske Arkivteorier har nyere dansk Arkivstyre været ivrig for at indsamle saakaldte „Privatarkiver“. For Hovedarkivets Vedkommende drejer det sig væsentligst om fremstaaende Mænds og Kvinders Samlinger af Breve, Koncepter og forskelligartede Optegnelser, i Landsarkiverne om Gods- og Erhvervsarkiver. Med Hensyn til det første er Grundlaget en mangeaarig Praksis, for de sidste foreskriver Bekendtgørelsen af 10. Marts 1891, at Godser og private Personer kan aflevere Arkivalier, der maa skønnes at have historisk Betydning, og bestemmer, at de skal gennemarbejdes, registreres og gøres tilgængelige paa samme Maade som Embedsarkiverne. Rigsarkivaren er bemyndiget til at indgaa særlige Forpligtelser vedrørende Opbevaring og Adgang, som er forenelige med Arkivets Orden og Hensynet til dets Opgaver og andre Forpligtelser. Bestemmelserne

er altid bleven fortolket paa den lemfældigste Maade. Ikke blot har Arkiverne jævnlig paataget sig det møjsommelige Arbejde, som er forbunden med Udsondringen af værdiløse Sager. Tit og ofte gaar de ind paa at modtage private Papirer som „Deposita“, anerkender Besidderens stadige Ejendomsret og hjemler ham selv eller eventuelle Arvinger Adkomst til at kræve Sagerne tilbage helt eller delvis, midlertidig eller for bestandig. Undertiden bliver der ingen Indskrænkninger fastsat for Benyttelsen, undertiden gøres den afhængig af Rigsarkivarens, undertiden af Giverens (Deponentens) Tilladelse. Denne Liberalitet kan volde Vanskeligheder, men har vist sig egnet til at forøge Tilbøjeligheden til at afgive og derved sikre Efterlægten Adgang til mange værdifulde Samlinger, som ellers før eller senere var gaaet til Grunde. Ofte afhænger det af Rigsarkivarens Personlighed, hvormeget Arkiverne paa denne Maade kan erhverve. Naar A. D. Jørgensen havde Held til at sikre Arkivet en Række Brevsamlinger, knyttet til mange af hans Samtids fremtrædende Mænd og Kvinder, skyldes det sikkert hans Betydning i dansk aandeligt og offentligt Liv.

Saa godt som alle Arkivalier af privat Oprindelse er overdraget Arkiverne uden økonomisk Vedlag. Ganske vist har Rigsarkivet i mange Aar raadet over en lille Indkøbskonto. I Almindelighed har Ledelsen dog vogtet sig for ved en mere rigtig Pengeanvendelse at give private Papirer en

Pengeværdi, som de — nogle Autografer fraregnet — hidtil ikke har besiddet.

Rigsarkivets Akcessionslister er et talende Vidnesbyrd om Systemets praktiske Virkninger. Den sidste Menneskealders danske Historieskrivning taler sit endnu tydeligere Sprog. Den topografisk-historiske Forskning har allerede haft — og vil sikkert drage stadig mere — Nytte af de talrige Godsarkiver, som har fundet blivende Plads i Landsarkiverne. Efterhaanden som Interessen i højere Grad vender sig imod økonomiske Emner, vil dette Materiale kunne faa endnu større Betydning. Det samme gælder private Erhvervsarkiver. Rigsarkiv og Landsarkiver saavel som Hovedstadens Raadstuearkiv har allerede modtaget flere Handels- og Industriarkiver. Tillader Pladsforholdene det — eller lykkes Bestræbelserne for at faa oprettet et særligt Erhvervsarkiv — vil mange flere utvivlsomt følge efter.

Da ogsaa de store offentlige Biblioteker, først og fremmest Det kgl. Bibliotek, udfolder ivrige Bestræbelser for at erhverve private Brevsamlinger, er en vis Konkurrence ikke udelukket. I Almindelighed har Forholdene lempet sig saaledes til Rette, at Rigsarkivet fortrinsvis retter sin Opmærksomhed mod Papirer, efterladt af Statsmænd, Politikere og Embedsmænd, medens Bibliotekerne lægger særlig Vægt paa Indsamlingen af litterære Mænds og Kvinders skriftlige Efterladenskaber. Selv om der altid vil findes Grænseomraader, kan Delingslinjen

sikkert med Fordel for begge Parter trækkes noget skarpere op, end hidtil er sket.

5.

Historiens Gang, midlertidige Sammenslutninger mellem selvstændige Stater, Krige og Grænseprovincers vekslende Tilslutning snart til det ene snart til det andet Rige har i Tidens Løb stillet mangfoldige Arkivledelser overfor det vanskelige og ømtaalelige Spørgsmaal, i hvilken Udstrækning Arkivalier skal forblive i deres administrative Sammenhæng eller følge med Territoriet, hvortil de er knyttet. Arkivalske Principper taler for det første, nationale Hensyn og Historieskrivernes Interesse anføres til Fordel for det sidste.

Ogsaa dansk Arkivstyre har i den sidste Menne-skealder maattet tage Stilling til disse Problemer.²⁷⁾

I 1902 modtog *Preussen* en Række Arkivalier vedrørende Helgoland, som i 1814 var bleven afstaaet til England og senere erhvervet af Tyskland. Til Gengæld fik Danmark overladt forskellige Sager vedrørende Ærø, der i 1864 var bleven ved Danmark, men hvis Styrelse i tidligere Tid paa visse Omraader havde været fælles med Slesvigs. To Aar senere medførte Loven om Forlæggelsen af det islandske Ministerium til Reykjavik, at det islandske Departements og Ministeriums Arkivalier siden 1848 blev udleveret til *Island*. En ny Overenskomst af 15. Oktober 1927 bevirkede vel, at De-

partementets Forestillingsprotokoller 1848—1904 blev givet tilbage, men berøvede til Gengæld det danske Rigsarkiv talrige andre af Centraladministrationens islandske Sager. Efter Afstaaelsen af de dansk-vestindiske Øer har *U. S. A.* i 1920 overladt Danmark Guvernementets og andre lokale Øvrigheders Arkivalier. Endelig er der i 1929 bleven afsluttet en Overenskomst med *Sverige*. Dette Land modtog det saakaldte Sture-Arkiv, der i Unionstiden var ført til Danmark, og forskellige Akter af svensk Proveniens, Krigsbytte og andet, men afgav bl. a. den berømte „Kong Valdemars Jordebog“, en Hovedkilde til dansk Historie i det 13. Aarhundrede, samt de i Stockholm bevarede Dele af Christiern II's Arkiv fra Landflygtigheden.²⁸⁾

Ved sidstnævnte Udveksling har man taget arkivalske Hensyn og lagt Proveniensprincippet til Grund. For alle de øvrige er det væsentlig praktiske Grunde og Interesser, som har været bestemmende. I nogle Tilfælde til Fordel for dansk Arkivvæsen, i andre til dets Skade.

Gentagne Forhandlinger med *Norge*, omkring Aarhundredskiftet og i 1929, er blevet afsluttet uden Resultat. Efter Verdenskrigens Afslutning og i Forbindelse med Danmarks Erhvervelse af Nord-slesvig er der ligeledes ført langvarige Forhandlinger om en *dansk-tysk* Arkivudveksling, som endnu ikke har fundet Parternes endelige Godkendelse.

TREDIE AFSNIT

VIRKSOMHED

I.

ALLE ARKIVER tjener den historiske Forskning. I større eller mindre Udstrækning har de tilige Betydning for Administrationens daglige Virksomhed.

I Udlandets store Centralarkiver er Arbejdet i Videnskabens Tjeneste det overvejende. Dansk Arkivvæsen indtager for saa vidt en Særstilling, som Afleveringerne af de mange ganske ny Sager nødvendigvis har maattet bringe Arkiverne i nærmeste Forbindelse med Forvaltningen. I den Grad har dette Arbejde lagt Beslag paa Opmærksomheden, at det har medført teoretiske Drøftelser om Arkivernes Opgave. Sikkert nok var det videnskabelige historiske Synspunkter og Forskningens Interesser, som bestemte A. D. Jørgensens Reform af Arkivvæsenet. For V. A. Secher gjaldt det derimod om at betone Arkivernes administrative Betydning.²⁹⁾ „Arkivvæsenets Hovedopgave — udtalte Secher offentlig — er af ren administrativ Natur: at tilvejebringe og lægge til Rette for vedkom-

mende Embede de Oplysninger, som ønskes om den Arkivvæsenet forelagte Sag; i et velleddet Arkiv maa alle Ordningsarbejder tage Sigte paa denne Opgave; Arkivet har ved Siden heraf Opgaver over for Historieforskningen, men det bliver kun Biopgaver“. Efter V. A. Sechers Tid har en sundere Opfattelse faaet Magten. Ingen bestrider, at dansk Arkivvæsens hele Udvikling har bragt det i et særligt Forhold til Administrationen og giver det væsentlige Opgaver i dennes Tjeneste, sikkert alle vil dog nu fastholde, at Rigsarkivet fortrinsvis er en videnskabelig Institution, som tjener den historiske Forskning.

Om „det danske System“ vil kunne opretholdes i al Fremtid, er maaske tvivlsomt. Dets Forudsætning er Ministerialkontorernes stedlige Centralisation og umiddelbare Forbindelse med Arkivbygningen. Med Myndighedernes Spredning over et større Omraade vil det blive et ulideligt Besvær og Tidsspilde at opretholde den stadige Frem- og Tilbagestrømning af Sager, som er den uundgaaelige Følge. Givet er det, at det af samme Grund vil være umuligt at overføre Systemet til Udlandet, hvor Administrationen er spredt omkring i Storbyerne.

I Danmark har Systemet været til Fordel baade for Administrationen og for den historiske Forskning. I Embedskontorerne maa Arkivaliernes Røgt og Ordning nødvendigvis blive mangelfuld. Tjenestemændene har fortrinsvis Interesse for de fore-

liggende Sager og tager ringe Hensyn til deres Efterfølgere. Pladsforholdene er i Reglen uheldige og bevirker, at Akterne maa sammenstuves. Arkivernes Embedsmænd er paa en helt anden Maade i Stand til at opretholde den nødvendige Orden og gennemføre et Udlaanssystem, som gør det muligt at følge de enkelte Sager paa deres Vandringer. Da det i vore Dage er Arkivernes Grundlov, at Akternes Ordning følger Administrationens Indretning og Journalisering, har det aldrig voldt Myndighederne alvorlige Ulemper at afgive deres Arkivalier. Fordelene for den historiske Forskning ligger ligefor. Sagerne kommer hurtigt under sagkyndig Omsorg, sikres og bevares. Ikke mindst har det vist sig af Betydning, at den gældende Ordning har haft som naturlig Konsekvens, at Arkiverne besørger de nødvendige Kassationer.

For disse Fordele yder Arkiverne Vederlag ved Ordningen af de afleverede Arkivalier og et stadigt Udlaan (og Genindsætning) af Sager, som benyttes i den daglige Forvaltning. Jævnlig kan der tillige blive Tale om Udfærdigelsen af retsgyldige Afskrifter og Tilførsler i Journaler eller andre Protokoller.

I *Hovedarkivet* paahviler det først og fremmest Tjenestemændene Aar for Aar at modtage de store Mængder af afsluttede Sager, bringe dem i passende Orden og revidere „Mangelslisterne“. Inden Rigsarkivet fik sin nye Bygning, maatte *Afleveringerne* holdes indenfor de snevrest mulige Rammer

og udgjorde f. Eks. i 1900: 1927 Bind og 2051 Akt-pakker. Efter Indflytningen i de større Lokaler voksede Omfanget og beløb sig 1910 til 7998 Bd. og 3441 Pkr. I de siden da forløbne Aartier har Omfanget, navnlig siden 1914, været bestandig voksende, udgjorde i Tiaaret 1906—15: 16473 Bd., 31834 Pkr. og 194 enkelte Stykker, i Femaaret 1916—20: 12860 Bd., 16784 Pkr. og 335 enkelte Stykker. Naar Pakkernes Antal i de senere Aar har været mindre, hænger det i nogen Grad sammen med Administrationens Simplificering og Spareforanstaltningerne efter Krigen. For en Del skyldes det ogsaa Rigsarkivets voksende Pladsmangel, som har forøget Tilbøjeligheden til at afvise alle ikke strengt nødvendige Afleveringer. 1930 modtog man alene 209 Bd. og 903 Pkr.

Med de store Afleveringer følger talrige *Udlaan*. Ministerialkontorerne afleverer Blanketter, som indeholder Oplysninger om Sagens Nummer og Datering samt meddeler, til hvilken anden Sag de forlangte Aktstykker skal benyttes eller vedlægges. Enten vender Sagen før eller senere tilbage, eller Akterne gaar ind i den senere Sag. Er det sidste Tilfældet, og den paagældende Journal er afleveret, paahviler det Arkivet at notere en Fremvisning. Det er en Selvfølge, at Sagerne alene maa rekvireres til Embedsforretninger og i Almindelighed skal tilhøre vedkommende Kontors Ressort. Vil en Myndighed benytte Sager, som er afgivet af et andet Ministerium, kan Arkivet forlange Rekvisitionen paategnet af det paagældende Kontor.

I 1890 havde Rigsarkivet 8968 Ekspeditioner til Ministerierne, 10 Aar senere 11679, i 1910: 14125 (foruden 3083 forgæves Eftersøgninger), 1920: 19225 (og 3498) samt i 1930: 22146 (og 4790).

Selvfølgelig kan man ikke uden videre sammenstille disse Tal med Ekspeditionerne paa en Læsesal. Medens de sidste jævnlig kræver vidtgaaende Undersøgelser og forudsætter nøje Kendskab til Administrationens Udvikling, er der for Ministeriernes Vedkommende væsentlig Tale om et rent mekanisk Arbejde, som alene forudsætter Orden og Omhyggelighed. Kun i sjældnere Tilfælde er der Trang til videnskabelig Skole og historiske Kundskaber. At ogsaa det danske Rigsarkiv jævnlig maa foretage endogsaa vidtgaaende historiske Undersøgelser for Administrationen, er en Sag for sig. Eksempelvis kan nævnes, at Arkivvæsenet i Aarene efter 1903, da der var udkommet en Lov om Tiendeafløsning, for en stor Del maatte tilvejebringe Oplysningerne om de enkelte Afgifters Oprindelse.

For *Landsarkiverne* gælder særlige Forhold. Da den lokale Administration afleverer sine Arkivalier efter 10, 20, 40 eller endog 50 Aars Forløb og derefter med adskillige Aars Mellemløb, bliver Afleveringerne sjældnere og Udlaanene færre. Til Gengæld maa Landsarkiverne udfærdige flere Afskrifter og Attester og foretage flere historiske Undersøgelser. Ifølge Bestemmelserne fra 1891 har enhver Embedsmand for sig eller den, han bemyndiger, uindskrænket Adgang til de af hans Embede fremgaaede Arkivalier. Han er berettiget til at for-

lange mindre Undersøgelser til tjenstlig Brug foretaget i Arkivet. Meningen er, at Arkiverne som Regel skal besvare bestemte Spørgsmaal, hvis Forudsætninger klart kan fremlægges, og som ikke kræver mere end en enkelt Dags Arbejde. Landsarkivarerne har dog Anvisning paa at strække sig saa vidt som muligt, naar det kan ske „uden at forsømme væsentligere Pligter“. De lokale Embedsmænd kan ligeledes forlange deres Arkivalier udlaant til midlertidig Benyttelse, men skal begrænse deres Rekvisitioner til det strengt nødvendige og kan kun undtagelsesvis faa udleveret særlig værdifulde Sager. I adskillige Tilfælde foretrækker Arkiverne at levere gratis Afskrifter, naar de derved kan undgaa Udlaan.

En Række sociale Love, f. Eks. om Alderdomsunderstøttelse, Invalideforsørgelse, Æresoprejsning etc., og deraf følgende ministerielle Bekendtgørelser paalægger Landsarkiverne at udfærdige Attester, Udskrifter af Domme og lign. Da en Lov af 1905 lettede Adgangen til at opnaa Navneforandring, skulde disse Navneforandringer ogsaa indføres i det Eksemplar af Kirkebøgerne, som opbevares i Landsarkiverne (jvnf. min. Bek. 1. April 1908). Antallet af Noteringer af Navneforandringer, Adoptioner, Daab af Voksne og Udtrædelser af Folkekirken voksede derved alene i det jyske Landsarkiv fra 188 i 1904 til 5361 i 1905. Ofte giver disse Kirkebogsindførsler Anledning til Opdagelsen af Fejl og Uoverensstemmelser mellem

Kirkebøgernes to Eksemplarer og medfører en omfattende Korrespondance med Præster og Kirkeministeriet. Efter at Skøde- og Pantebøgerne er bleven afleveret, paahviler det ligeledes Landsarkiverne at foretage de nødvendige Udslettelser (min. Bek. 25. Septb. 1922).

I Tiaaret 1906—15 modtog de tre Landsarkiver 13445 Bd. 9529 Pkr. og 638 enkelte Stykker, i Femaaaret 1916—20: 9123 Bd. 8887 Pkr. og 106 enkelte Stykker. 1930 var de tilsvarende Tal (Arkivdepotet i Aabenraa medregnet) 1979 Bd. 2442 Pkr. og 32 enkelte Stk. Afleveringernes Omfang er yderst tilfældig. Bekendtgørelsen 1. April 1919 om Aflevering af Skøde- og Panteprotokoller etc. tilførte saaledes Arkiverne over 10.000 Bd. og Pkr. *Udlaan* spiller ingen nævneværdig Rolle i Landsarkiverne og udgjorde i 1930: 486. Tilførsler til Kirkebøger beløb sig 1910 til 3056, 1920 kun 196 og i 1930: 385. I de samme Aar blev der udfærdiget henholdsvis 174, 206 og 200 Kirkebogsattester, taget 182, 264 og 567 Afskrifter for Embedsmyndigheder og udført 1083, 936 og 1981 Under søgelser.

2.

I Fortiden har det først og fremmest været Arkivernes Opgave at sørge for Bevaringen af det meget, som er betroet i deres Varetægt. Adskilligt tyder paa, at det i Fremtiden vil blive et af deres

væsentligste Arbejder at faa det overflødig kasseret. Sikkert er det, at *Kassationerne* er i Færd med at blive ethvert Arkivvæsens vanskeligste Spørgsmaal. Stadig nye Opgaver bliver lagt i Hænderne paa Statens og Kommunernes Myndigheder; bestandig vokser Administrationen og dens Arbejde. Stadig mere svulmer dens Korrespondance og Regnskabsvæsen; bestandig større bliver Afleveringerne til Arkiverne. Næsten alle er de godt paa Vej til at sprænges. Af mange Grunde bliver Kassationer en Nødvendighed. Ganske vist kan det ligegyldigste Papir faa Interesse. Daglejerens Søn kan blive Minister, Skurekonens Efterkommer blive en Goethe. Paa selv det mindste Regnskabsbilag kan være optegnet et Tal, som i en eller anden Forbindelse faar Værdi. Sikkert er det, at der ved enhver Kassation vil gaa Sager i Løbet, som man siden vil savne. Alligevel kan man ikke stille berettiget Krav om den fuldstændige Opbevaring af nyere Arkivalier. For det ene Stykke, som maaske faar Betydning, kan man ikke gemme de hundredtusind ligeartede, som til alle Tider vil være værdiløse. Ikke alene Plads — d. v. s. Penge-Hensynet — stiller sig hindrende i Vejen. I Virkeligheden gør man Fremtidens Historieforskning en daarlig Tjeneste ved ukritisk at stille alle vor Tids Papirer til dens Raadighed. Deres Mængde hindrer i Nutiden den fuldstændige Gennemordning og Tilvejebringelsen af Registre etc.; i Fremtiden vil den umuliggøre Benyttelsen. Henvisningerne til Forti-

den lyder bestikkende, men er uholdbare. Ganske vist er man taknemmelig for Bevaringen af selv det ringeste Papir fra den tidlige Middelalder. Fra vor egen Tid vil der dog blive overleveret fremtidige Slægter saadanne Masser, at en tilsvarende Oplysning er uden Interesse.

Ingen vil nægte, at Kassationsbeslutningerne er overordentlig vanskelige. I alle Tilfælde maa de bygge paa et Skøn. Haardhændethed er endnu farligere end overdreven Ængstelse. Takt og Bonsens maa være til Stede, foruden historisk og administrativ Viden. Arkivembedsmandens Kundskab om Historieforskningens Krav maa forbindes med Embedsmandens praktiske Erfaringer. Kun ved nøje Samarbejde kan Ulykker afværges og et tilfredsstillende Resultat blive opnaaet. I Almindelighed udsætter man Sagen til sidste Øjeblik. Først naar hver en Krog er optaget, gaar man nødtvungent i Gang med Arbejdet. I Almindelighed er Fremgangsmaaden uheldig. Med Kniven paa Struben arbejder man med ringe Overlæg. Altfor let bliver Kassationerne for store og deres Grænser tilfældige. For ethvert Arkivvæsen gælder det derfor om at faa fastsat Lovregler, som beskytter Sagerne mod vilkaarlig Tilintetgørelse og sikrer Arkivernes Medvirkning ved enhver Kassation. Ligesaa vigtigt er det, at de yder deres Bistand ved Udskillelsen af værdiløse Sager og sikrer Udarbejdelsen af sagligt forsvarlige Kassationsplaner.

I førstnævnte Henseende har dansk Arkivvæsen

tilvebragt betryggende Forhold; i sidstnævnte staar adskilligt tilbage.

Siden 1860 har det været Reglen — dog ikke formelt fastslaaet — at Gehejmearkivaren (Rigsarkivaren) har haft Lejlighed til at udtale sig om de Kassationsforslag, som de enkelte Ministerier lod udarbejde. Da adskilligt tydede paa, at denne Praksis var ved at gaa af Brug, fik Rigsarkivaren ved kgl. Resolution 22. Juli 1902 fastsat, at Kassation af Ministeriernes Arkivalier kun maa finde Sted, naar dertil er erhvervet Samtykke af Rigsarkivaren, med hvem der forhandles direkte af vedkommende Ministerium. Naar Rigsarkivaren har godkendt Kassation af en vis Art Sager, kan Sager af samme Slags, men ikke analoge Sager, kasseres, uden at hans Samtykke dertil skal indhentes; kun hvis Enighed ikke opnaas, skal Rigsarkivaren forelægge Sagen for Undervisningsministeriet.

Da Kassation af Ministerialakter i Reglen vil omfatte nyere Sager, har Arkivvæsenet været tilbøjelig til at anerkende sin Mangel paa Evne til at skønne over deres Betydning for Forvaltningen og derfor ladet de paagældende Myndigheder tage Initiativet til eventuelle Udskillelser. Om dette Synspunkt er rigtigt, turde være et Spørgsmaal. Sikkert er det, at Arkiverne i deres Statistik over Benyttelsen raader over en praktisk Værdimaaler for de forskellige Arkivgruppers Betydning, og i hvert Fald er det givet, at Administrationen saa

godt som aldrig vil føle sig fristet til uden Tilskyndelse at anbefale Kassation af Sager, den har givet slip paa, og hvis Opbevaring ikke falder den til Besvær.

Med Hensyn til de *lokale Embedsarkiver* foreskriver Bekendtgørelsen af 10. Marts 1891, at ingen Embedsmand paa egen Haand maa foretage nogen Kassation, bestemmer samme Fremgangsmaade som i Hovedarkivet og giver Løfte om Fastsættelsen af nærmere Regler. Da Landsarkiverne fortrinsvis ligger inde med Sager, som væsentlig har historisk Betydning, har Arkivstyrelsen paa dette Omraade været mere tilbøjelig til at anerkende sin Forpligtelse til at stille Forslag.

I Almindelighed har man bestandig fastholdt — og ogsaa faaet anerkendt — at Kassationers praktiske Gennemførelse paahviler Arkiverne. Kun i ganske enkelte Tilfælde har Myndighederne opnaaet Tilladelse til efter nøje fastsatte Regler at tilintetgøre visse Saggrupper (se f. Eks. Justitsministeriets Cirkulære 31. Juli 1899).

Med Kassationernes Gennemførelse er man langt tilbage. Tidens Gang har stadfæstet A. D. Jørgensens Profeti ved Landsarkivernes Oprettelse. De allerfleste, ogsaa Arkivmænd, erklærer han, vil ved et løseligt Skøn være tilbøjelige til at udtale, at „der vil kunne kasseres store Masser“ eller endog „det meste“. Erfaringen viser, at det er overordentlig vanskeligt at paavise større Enheder, som kan undværes fra Administrationen og Retsplejen, og

som tilmed er værdiløse for Historien. Kommer det til Stykket, fejler det sjældent, at der rettes Indvendinger enten fra Embedsmændenes eller Arkivmændenes Side.³⁰⁾

Flertallet af Hovedarkivets Kassationsregler stammer fra A. D. Jørgensens Tid og medfører væsentlig Tilintetgørelsen af 5, 10 eller 20 Aar gamle Regnskabsbilag. Vigtigst er det, at alle den danske Finanshovedkasses Regnskabsbilag maa kasseres efter 20 Aars Forløb (Ministerialskrivelse 5. Oktober 1885). I Almindelighed tilintetgøres hele Rækker af Sager. Lejlighedsvis Bestemmelser (13. Juni og 20. November 1894) paalægger dog Arkiverne den vanskelige Opgave at udskille evt. vedlagte originale Dokumenter. Senere Afgørelser tillader Kassation af forskelligt statistisk Raamateriale og talrige Sager i Finansministeriets Anvisningskontor. Førstnævnte Gruppe, gaar man ud fra, har efter Bearbejdelsen for ringe Værdi til at begrunde Beslaglæggelsen af den forholdsvis betydelige Plads. Sidstnævnte Sager vil formentlig være uden Betydning for Eftertiden, da alle deres Oplysninger maa kunne fremskaffes ved Hjælp af Kontorets Kopibøger eller af de rekvirerende Autoriteters Sager.

For *Landsarkivernes* Vedkommende er forløbet næsten et halvt Aarhundrede, inden Løftet fra 1891 om Udarbejdelsen af Kassationsregler er sket Fyldest. I 1898 blev der gjort et mislykket Forsøg paa at udarbejde en Plan for Udskillelsen af Dele af Amtsarkivernes Indhold. Det udarbejdede For-

slag havde ringe Betydning, medførte alene en Kassation af 6 % af Arkivmassen og forudsatte en saa nøjagtig Undersøgelse af de enkelte Sager, at Resultatet stod i skrigende Misforhold til Anstregelserne. Rigsarkivar Erslev har Æren for at have bragt Sagen i Gang og — i Henhold til en Bemyndigelse af 1. April 1919 — i 1923 at have foranlediget Nedsættelsen af en blandet Arkiv- og Administrationskomité, efter hvis Forslag der ved Undervisningsministeriets Bekendtgørelse 19. Maj 1925 blev fastsat Regler for Kassationen af store Dele af Retsbetjentenes Arkiver, navnlig af Politi-, Skifte- og Auktions-sager, Korrespondanceakter og Regnskabssager, som i 30 Aar har været afgivet til Landsarkiverne. Sidstnævnte Bestemmelse var urimelig og gav Plads for store Tilfældigheder. De i og for sig naturlige Indskrænkninger, at Tilintetgørelsen skal foretages med Skønsomhed, og at man skal skaane f. Eks. Auktionsakter vedrørende betydelige Mænds Efterladenskaber, Kunstsamlinger etc. og i det hele alt Arkivstof „af historisk Betydning“, har sikkert ogsaa deres Part af Ansvaret for, at Arkivmændenes tiltalende Samvittighedsfuldhed og naturlige Ængstelighed har sinket den praktiske Gennemførelse af Bestemmelserne. Kun i et enkelt af Landsarkiverne har der indtil Dato fundet større Kassationer Sted.

3.

I visse Henseender har dansk Arkivvæsen opnaaet Indflydelse paa Arkivaliernes Tilstand, Opbevaring og Ordning, inden de overgaar i dets Varetægt.

Vel det vigtigste er Fastsættelsen af Regler for Administrationens Anvendelse af *Papirsorter* og *Skrivematerialer*, som vil være i Stand til at modstaa Tidens Indvirkninger.³¹⁾ Paa Grundlag af Arkivernes sørgelige Erfaringer tog *A. D. Jørgensen* — som byggede paa *V. A. Sechers* Undersøgelser — Initiativet til Nedsættelsen af en blandet Arkiv- og Administrationskommission (af 8. Marts 1886), hvis Betænkning af 13. December 1887 og derefter følgende ministerielle Reglementer — delvis under Indflydelse af det i Preussen indførte Papirundersøgelsessystem — gav Anledning til en fuldkommen Reform af Statens Papirforsyning, Centralisation af Indkøbet og Fastsættelse og Prøvelse af Papir og Blæksorter, hvis Benyttelse er obligatorisk for samtlige Embedsmænd. Kommissionens Nedsættelse og Drøftelse i Forbindelse med Arkivets Deltagelse i den nordiske Udstilling 1888 med en Samling af ialt 235 Prøver paa Skrivepapirsorter, anvendte af den danske Administration fra det 15.—19. Aarhundrede (deraf 155 fra danske og norske Fabriker),³²⁾ har haft den største Betydning ikke alene for dansk Administration og Arkivvæsen, men ogsaa for Landets Papirfabrikation.

Paa *Ministeriernes* og de øvrige Centralinstitutioners Opbevaring og Ordning af deres Arkivalier over Arkivvæsenet ingen Indflydelse. Anderledes med Hensyn til *Lokalarkiverne*. Den tit anførte Bekendtgørelse af 10. Marts 1891 nøjes ikke med den selvfølgeligelige Forskrift, at enhver Embedsmand har Pligt til at holde sit Arkiv i god Orden; den bestemmer tillige, at der ved Embedsskifte skal finde en formel Overlevering Sted og fremlægges en Fortegnelse over de tilstedeværende Protokoller og Pakker, for hvilke Modtageren udsteder en Kvittering. Den tiltrædende Embedsmand er berettiget til at paatale mulige Mangler og kan af sin Forgænger kræve Godtgørelse for de Omkostninger, som foraarsages ved deres Afhjælpning. Arkiverne besidder for saa vidt en Tilsynsret som Landsarkivarens Nærværelse — som det hedder i Bekendtgørelsen — og hans Paategning af Overleveringsforretningen er ønskelig og skal finde Sted, om en af Parterne forlanger det. Bringer Landsarkivaren i Erfaring — foreskriver Rigsarkivarens samtidige Anvisninger — at et Embedsarkiv forsømmes eller er udsat for Fare, bør han anmelde det til sin Chef. Først og fremmest — indskærper et Par senere Cirkulærer fra Rigsarkivaren, af 21. Maj 1904 og 24. Februar 1906 — skal de paase, at Afleveringsreglerne er sket Fyldest. Da det ofte havde vist sig, at Sagerne, naar de skulde afgives til Landsarkiverne, var i en sørgelig Tilstand, og man naturlig nok krympede sig ved at paalægge vedkommende Em-

bedsmand Omkostninger, som var en Følge af For-gængerens Forsømmelse, fik de samtidig Anvisning paa at overvaage, at de ikke „arkivmodne“ Arkivalier er forskriftsmæssigt ordnet og indpakket. En Række senere Bestemmelser har indskærpet og udvidet Landsarkivernes Tilsynsret. Kirkeministeriet har ved Cirkulære 28. Juli 1917 anmodet Biskopperne om at have Opmærksomheden henvendt paa Kirkebøgerne, og, om de skulde vise sig at trænge til Reparationer og Indbinding, at foranledige dem indsendt til Rigsarkivets Bogbinderi. Ønsker private Forskere at benytte Præstearkivalier, skal de stilles til Raadighed paa Landsarkivernes Læsesale (Cirkulære 14. August 1908). Da nye Love om Retsvæsenet og det kommunale Selvstyre medførte en Deling af Retsbetjentarkiverne mellem forskellige Myndigheder, medvirkede Arkivledelsen ved Udarbejdelsen af det paagældende Cirkulære (26. Juni 1919) og fik indført en Bestemmelse om, at Sagerne skulde være i anordningsmæssig Stand og en Genpart af de udarbejdede Arkivfortegnelser meddeles Landsarkiverne. Særlig vigtig er Undervisningsministeriets Bekendtgørelse 1. April 1919, der paalægger Landsarkivarerne i Løbet af en 5-aarig Periode at foretage regelmæssige Eftersyn af Underdommeres og Politimestres Arkiver. Efter Aftale med Biskoppen over Sjællands Stift, som mente at have Erfaring for, at der stadig i Præstegaardene findes værdifulde Arkivalier, har endelig det sjællandske Landsarkiv i 1929 forsøgsvis — dog

uden større Resultat — ladet foretage Undersøgelser i et enkelt Herreds Præstearkiver.

Uagtet Arkivvæsenet ikke raader over Magtmidler til at sikre sine Anvisningers Overholdelse, har dette System af Forskrifter i det hele baaret god Frugt. Selv om mange Sager stadig er anbragt under lidet tilfredsstillende Vilkaar, har adskillige Embeder efter Landsarkivernes Henstillinger indrettet brandsikre, lyse og tørre Arkivrum.

Over Arkiver i *privat Besiddelse*, Slægters Brevsamlinger og Godsarkivalier, har Statens Arkivvæsen ingen Myndighed. Det vilde sikkert vække Uvilje og muligvis medføre Ulykker, om det skulde blive forsøgt at tilvejebringe en lignende Frednings- og Tilsynsret, som Lovgivningen har fastsat for historisk og arkitektonisk vigtige Bygningsværker. For dog i nogen Grad at gøre en sagkyndig Indflydelse gældende ogsaa paa dette Omraade har det kongelige danske Videnskabernes Selskab i December 1922 — paa Initiativ af Professor *Aage Friis* — nedsat en mindre Kommission, hvori bl. a. daværende Rigsarkivar Erslev havde Sæde, og for hvilken Forfatteren af denne Bog blev Sekretær, som har til Formaal ved en systematisk Gennemgang og arkivmæssig Registrering af alle Privatarkiver, i første Række saadanne, som findes paa de forskellige Herregaarde, at skaffe

den historiske Forskning Rede paa, i hvilken Udstrækning der i privat Eje er bevaret Kilder til dansk Historie. Man haaber saaledes at bidrage til deres Bevaring og forhindre, at Lovgivningsmagtens Ophævelse af Fideicommisser og de senere Aars Omvæltninger i Ejendomsforholdene skal medføre Ødelæggelse og Spredning af vigtige Arkivalier. Kommissionen, som i det hele har mødt virksom Interesse og Støtte hos den danske Godsejerstand — der har nedsat et særligt Arkivbesidderudvalg — har i de forløbne Aar registreret 67 større og talrige mindre Privat- og Godsarkiver. Midlerne — til de nødvendige Rejser og til Lønning af arkivmæssigt uddannet Personale — yder Staten, Videnskabernes Selskab og forskellige videnskabelige Fonds. Arbejdet maa i det hele siges at have baaret gode Frugter, har fremdraget adskilligt vigtigt historisk Kildestof og ikke alene bidraget til dets Opbevaring under mere betryggende Forhold, men ogsaa medført betydelige Afleveringer og Deponeringer i de statslige Arkiver.³³⁾

4.

I denne lille Bog er det umuligt — og ligger det ogsaa udenfor dens Rammer — at skildre nyere dansk Arkivvæsens Betydning for den *historiske Forskning*. Naar det sikkert kan siges, at de sidste Menneskealdres danske Historieskrivning i ganske særlig Udstrækning hviler paa Benyttelsen af

utrykt Arkivstof, skyldes det vel i første Række Historikernes Universitetsuddannelse, men Æren tilkommer dog ogsaa i nogen Grad Arkivstyrelsens Liberalitet og Iver for at lette Forskningen Adgangen til Kilderne til Fædrelandets Historie. Landsarkivordningen har utvivlsomt haft Andel i den rivende Udvikling indenfor den topografisk-historiske Lokalforskning, medens Opblomstringen af de genealogiske og personalhistoriske Studier sikkert hænger sammen med det hævdvundne og aldrig rokkede Princip i ingen Henseende at gøre Forskel paa de Besøgende.³⁴⁾ Den jævne Mand, der søger Oplysning om sin Slægt, har samme Adgang til Arkivernes samtlige Arkivalier som den fagmæssigt uddannede historiske Videnskabsmand. I intet Tilfælde stilles der Krav om særlige Forudsætninger, for ingen Oplysning ydes der fjerneste Vederlag. Arkivernes Gæster faar alene ved deres første Besøg Underretning om, at man venter at modtage et Eksemplar af de Bøger eller evt. Særtryk af de Afhandlinger, som maatte blive Resultatet af deres Studier. For Landsarkiverne er det udtrykkelig fastsat — og for Hovedarkivet bestemmer gammel Praksis — at alle Arkivernes Oplysninger „selvfølgelig“ skal staa til Raadighed for Parterne, selv i Retssager, anlagt mod Staten. Det er indskærpet de forskellige Afdelingers Personalers altid at vise den største Varsomhed for at undgaa endog Skinnet af at begunstige Retstrætters ene Part paa den andens Bekostning.

Arkiverne har altid været villige til at give *skriftlige Besvarelser* paa Spørgsmaal. Navnlig stiller man sig imødekommende overfor Udenbysboende, som vil have vanskeligt ved personlig at besøge Arkiverne. I Almindelighed kræver man dog, at det skal dreje sig om klart formulerede Spørgsmaal, som ikke medfører vidtløftige Undersøgelser. Er det sidste Tilfældet, er det Arkivets Funktionærer tilladt udenfor Tjenestetiden og mod passende Vederlag at paatage sig saadant Arbejde. Som Eksempel kan nævnes de talrige Anmodninger om Udarbejdelse af Slægtstavler, som Landsarkiverne siden deres Oprettelse har modtaget fra Landsmænd, der er udvandret til de Forenede Stater i Nordamerika. Undertiden er Arbejdet blevet overtaget af Tjenestemændene, undertiden overdraget andre, der har udført det under Arkivernes Tilsyn. Arkivledelsen har med Rette fundet, at slige genealogiske Arbejder har deres almindelige Betydning, knytter de Udvandrede til deres hjemmeblevne Slægt og ved Lejlighed kan gøre det lettere at klare opdukkende Arvespørgsmaal.

Selvfølgelig er der for Benyttelsen af nyere Arkivalier fastsat visse *Indskrænkninger*. I Almindelighed maa det siges, at Praksis lempes de paa visse Punkter ret rigoristiske Tidsgrænser. Da Bestemmelserne for Størstepartens Vedkommende stammer fra Slutningen af 1880'erne, var der sikkert Anledning til at søge dem forandret.

Ifølge Reglementet 1889 giver Rigsarkivaren (og

Landsarkivarerne) Adgang efter en skriftlig Henvendelse, i hvilken Vedkommende opgiver Navn, Bopæl og nærmeste Formaal. I Praksis vil det alene sige, at de Besøgende — inden- og udenlandske — første Gang skal indføre disse Oplysninger i en Protokol paa Læsesalen. I intet Tilfælde føres der Tilsyn med Forskernes Afskrifter og Optegnelser. Rigsarkivaren (og Landsarkivarerne) er dog bemyndiget til „efter Omstændighederne“ at afkræve den Besøgende „en udtrykkelig Forpligtelse til ikke at offentliggøre Meddelelser, som kunne kompromittere endnu levende Personer eller deres nærmeste Slægt“. (Instruks for Rigsarkivaren 1896, jvnf. Bestemmelser for Landsarkivarerne 1891).

En Henvendelse til *Undervisningsministeriet* — fastsætter Rigsarkivarens Instruks — vil være nødvendig, „naar enten Undersøgelsen vedrører Spørgsmaal af saa nyt Datum eller er af en saadan Natur, at der vil være Anledning til derom at korrespondere med det Ministerium eller den Autoritet, af hvis Forretningsomraade de vedkommende Arkivalier ere fremgaaede, eller dersom Rigsarkivaren af andre Grunde maatte have Betænkeligheder ved paa eget Ansvar at meddele Adgangstilladelse“.

I Tidens Løb er Henvendelserne til Undervisningsministeriet faldet bort, og kræver man alene — iøvrigt uden formel Nødvendighed — en Tilladelse fra vedkommende Ministerium og Myndighed til at benytte Sager yngre end 1848. Tenden-

sen gaar i Retning af at skyde Grænsen ned mod 1864. For Hofetaternes Sager gælder Tidsgrænsen 1839. For det kgl. Teaters Arkivalier er der fastsat visse Indskrænkninger med Hensyn til Oplysninger om personlige Forhold, og for de afleverede Telegramgenparter, at de skal henligge forseglet i 100 Aar.

Ifølge kgl. Resolution 22. December 1882 er under Rigsarkivarens særlige Bestyrelse henlagt Kongehusets Sager fra det 19. Aarhundrede „samt saadanne ældre, Kongehuset vedkommende Arkivalier, som det maatte anses for rettest at unddrage Offentligheden“. For Adgang til disse Arkivfonds kræves *kongelig Resolution*, som det for Sager yngre end 1839 (Christian VIII's Tronbestigelse) har vist sig meget vanskeligt at opnaa. Da Rigsarkivet modtog de to sidst afdøde Kongers Papirer, blev det fastsat, at de skulde henligge forseglet, førstnævnte Gruppe indtil 2010 (senere ændret til 1960) og sidstnævnte til 1963.

Landsarkivernes Arkivalier er ifølge Bekendtgørelsen 10. Marts 1891 tilgængelige for alle. Dog skal Arkivarerne være berettiget og forpligtet til at tilbageholde Sager, hvis Indhold er af saadan Art, at de ikke kan benyttes af Uvedkommende, uden at berettigede Interesser bliver krænket. Hertil henfører man Embedsmænds Korrespondancer fra en saa ny Tid, at personlige Spørgsmaal, der forekommer i dem, ikke uden at volde Fortræd kan fremdrages for Offentligheden, endvidere kriminelle Sager og Kirkebøger, for saa vidt de inde-

holder Fødsler udenfor Ægteskab, samt Aktstykker „angaaende private Ejendoms- og Retsforhold, som rette Vedkommende maa ønske unddragne Offentligheden“. Hvor slige Tilfælde foreligger, skal Rigsarkivaren træffe Afgørelse paa Grundlag af en skriftlig Begæring, og Adgangstilladelsen — hedder det — vil kun blive givet, hvis Ansøgerens Personlighed frembyder tilstrækkelig Garanti.

Disse Sikkerhedsbestemmelser har fundet meget ringe Anvendelse og er i hvert Fald aldrig bleven benyttet til at lægge Forskningen unødvendige Hindringer i Vejen. Sikkert ingen vil med Rette kunne besvære sig over, at f. Eks. det sjællandske Stiftamts Sager, af hvilke en Del ved Afleveringen i 1896 kun var 10—15 Aar gamle, først maa gøres tilgængelige, naar den anordnede Frist for Afleveringen er udløben. Ligesaa naturligt er det, at der alene bliver givet Adgang til mindst 30 Aar gamle Kirkebøger, som indeholder Tilførsler om Fødsler og Daabshandlinger.

Oprindelig maatte Rigsarkivaren kun med Undervisningsministeriets Samtykke *udlaane* „uerstattelige“ Dokumenter. Til Lettelse for udenbys og udenlandske Forskere har han dog siden 1925 haft Bemyndigelse til at udlaane til forskellige inden- og udenlandske Arkiver og Biblioteker begrænsede og ikke særligt benyttede Arkivalier. Paa Grund af tidligere Tidens Statsforbindelser drejer det sig væsentlig om Forsendelser til Arkiver i Hertugdømmerne og i Norge.

Læsesalens *Aabningstider* er stadig blevet for-

længet. Hovedarkivets er siden 1919 tilgængelig Kl. 10—5, dog at Fremtagelsen af Arkivalier standser Kl. 3½. Landsarkivet for Sjælland er aabent 11—5, det fynske fra 10—3 og det jyske fra 9—12 og 2—5.

Hovedarkivets Læsesal var i 1895 *besøgt* af 4918 Personer, i 1900 af 3719. Da den ny Læsesal blev taget i Brug, steg Tallet stærkt, fra 3876 i 1906 til 6619 i 1915, laa i det næste Femaar gennemsnitlig omkring 7000 og udgjorde 1930 8773. Antallet af fremtagne Sager var 1915: 13396, 1920: 16771 og 1930: 23594. De tre Landsarkiver var i 1900 besøgt af 2483 Personer, 10 Aar senere af 3779, 1920 af 4337 og 1930 af 7994. I 1910 var Ekspeditionernes Antal 14203, 1920: 18307 og 1930: 40450.

5.

Ved *Ordnningen af Arkivernes Indhold* har dansk Arkivledelse i det sidste halve Aarhundrede fulgt Proveniensprincippet, er i stadig højere Grad bleven klar over dets praktiske Konsekvenser og har ogsaa givet teoretiske Bidrag til dets Udformning.³⁵⁾ I følgende Hovedpunkter har *V. A. Secher* fastslaaet Ejendommelighederne ved moderne dansk Arkivteknik:³⁶⁾

En konsekvent Gennemførelse af Proveniensen som Grupperingsgrundlag indenfor de enkelte Arkivdepoter i Forbindelse med en Periodeinddeling,

som tager Hensyn til de afgørende Bestemmelser om de forskellige Forvaltningsgrenes og Domstoles Kompetence og Forretningsorden. Hvad der ikke rettelig hører hjemme i et Arkivfond, udskilles og anbringes paa sin rette Plads. Formaålet — hedder det — er at samle alle Arkivalier, fremgaaet af hver enkelt historisk given administrerende eller dømmende Myndighed, uanset om den har efterladt sig mange eller faa skriftlige Efterladenskaber. Indenfor disse Enheder gennemføres en blandet Opstilling, hvorved Sagerne henføres til og anbringes efter den Protokolrække, til hvilken de er Bilag. Kun Dokumenter paa Pergament og løse Kort udskilles og henlægges for sig. Over hvert enkelt Arkivfond udarbejdes summariske Inventarier, der nøje svarer til Opstillingen i Magasinerne, og som forsynes med Oplysninger om de paagældende Embeders og Arkivers Historie, om Protokol- og Pakkeseriernes Indretning og indbyrdes Forhold samt Vejledninger til at benytte dem paa den bekvemeste og mest praktiske Maade. Saa vidt muligt udarbejdes der specielle Anvisninger til Arkivaliernes Udnyttelse af den historiske Forskning, tilvejrbringes der specielle Registraturer over Arkivgrupper, hvis Tilstand gør dem nødvendige, og indsamles der Etater over de forskellige Klasser af Embedsmænd.

De nærmere Regler for Ordningen og Registreringen hviler i Hovedsagen paa *Müller, Feith og Fruin: Handleiding voor het ordenen en be-*

schrijven von Archieven. V. A. Secher har dog paa mange Maader lempet og tilpasset Forskrifterne efter danske Forhold. Hans Bestemmelser³⁷⁾ er stive og noget pedantiske, men har gjort Ende paa tidligere Tidens Planløshed og bragt systematisk Ensartethed i Arkivregistraturernes Udarbejdelse.

I næsten alle de danske Statsarkivers mangfoldige Afdelinger er der i de forløbne Aartier bleven udført et omfattende og fortjenstfuldt Arbejde. Talrige gamle Realgrupper er bleven opløst og de store Kollegial- og Institutionsarkiver bleven foreløbig ordnet og registreret. Ganske utvivlsomt er for mange Arbejder bleven sat samtidig i Gang og er derved Arkivernes Arbejdskraft blevet i den Grad splittet, at det jævnlig har trukket urimelig længe ud med Afslutningen. For Arkivembedsmændene har Arbejdsformen haft den personlige Tilfredsstillelse, at hvert enkelt større Ordningsarbejde i Reglen er bleven Enkeltmands Værk og saaledes bestandig vil være knyttet til hans Navn. Saglig set har det fremmet Gennemførelsen af ensartede Synspunkter. Til Gengæld har det langsomme Arbejdstempo vanskeliggjort Benyttelsen og sinket Udarbejdelsen og Offentliggørelsen af endelige Arkivfortegnelser. Nægtes kan det heller ikke, at der til Tider er bleven lagt for stor Vægt paa den minutiøse Ordning og Anbringelse af forholdsvis ligegyldige „diverse“ og „henlagte“ Sager, og at man jævnlig af principmæssige Grunde har foretrukket en Revision af ældre, dog brugbare Ord-

ninger fremfor andre og mere nødvendige Nyarbejder.

Ikke mindst under disse Forhold og som Følge af Vanskelighederne ved at overse og beherske ethvert stort Centralarkivs mangfoldige Fonds og mangeartede Hjælpemidler, har det været nyttigt og fortjenstfuldt, at Rigsarkivar Kr. Erslev i 1923 offentliggjorde en samlet Oversigt over Rigsarkivets (Hovedarkivets) forskellige Afdelinger indtil 1848 med kortfattede Oplysninger om de forskellige Administrationsgrenes Sager og almindelige Karakter samt over foreliggende skrevne og trykte Fortegnelser, Sag-, Sted- og Personregistre etc.³⁸⁾

I det følgende skal kortelig fremhæves enkelte af Rigsarkivets større Ordningsarbejder.

Da Rigsarkivets store Samling af *Pergamentsbreve* for enkelte Deles Vedkommende henlaa i sin Orden fra det 16. Aarhundrede og var ufyldstgørende registreret, var det unægtelig paa Tide, at Kr. Erslev i Aarene op mod 1920 foretog en systematisk Omlægning og Katalogisering, sammenførte de adskilte Dele fra Fællesarkivet, Gottorperarkivet og Tyske Kancellis Arkiv etc. og — paa Grundlag af Arkivoversigten i det af ham udgivne Repertorium over Danmarks middelalderlige Breve indtil 1450 — rekonstruerede en Række Arkiver, Kronens, Bispers og Kapitlers, Kirkers og Klostres, Købstæders, Godsers og Adelsslægters. Tidligere laa Diplomerne — til Skade for Seglene — i Pak-

ker. Ved Omordningen blev hvert Brev indlagt i et Papirark, forsynet med de nødvendige Oplysninger, og anbragt i Papæsker. Over samtlige Dokumenter udarbejdedes en kronologisk Fortegnelse med Tilføjelse af Arkivet, hvor det er at finde.

Foruden de talløse *Segl*, som hænger ved Diplomerne eller er paasat Akter, raader Rigsarkivet over en betydelig Samling af løse Segl, hvis Ordning og Bestemmelse fortrinsvis skyldes den afdøde Adelshistoriker Arkivar *Thiset*. Af danske adelige Laksegl rummer den over 10.000, desuden over 5000, som knytter sig til fremmede Adelspersoner, der har været i dansk Tjeneste eller boet i de danske Stater, endelig store Grupper af udenlandske, navnlig tyske, Adelssegl, borgerlige Segl, Landskabs-, Kirke- og Lavssegl etc. samt en „Herold“, en efter Skjoldmærkerne systematisk ordnet Samling paa ca. 110 Tavler. I 1911 kom hertil Arkitekten Professor H. Storcks store Samling af fremmede Fyrstesegl, som oprindelig var grundlagt af Præsten B. Ragotzsky i Potsdam. Lakseglene var tidligere oplæbet paa Papirark, men er nu anbragt paa Tavler med en ophøjet Kant. Vigtigere er det, at man i de sidste Aar har ofret et betydeligt Arbejde for at bevare de middelalderlige Voksegl — baade Diplomernes og Seglsamlingens — som i Tidens Løb har lidt Skade ved Dokumenternes Opbevaring i Pakker, ved Benyttelsen og ved Udtørring som Følge af Centralvarmen. Forhaabentlig lykkes det ved Anvendelsen af Metoder,

som navnlig er udarbejdet i det svenske Rigsarkiv (af Bestyreren for dettes Seglsamling, Friherre H. Fleetwood), at redde Voksseglene for den truende Undergang.³⁹⁾

Ved A. D. Jørgensens og V. A. Sechers forenede Anstrengelser er Størsteparten af ældre *Realgrupper* bleven opløst og Sagerne anbragt i deres rette Sammenhæng. Af „Topografisk Samling paa Papir“ har man kunnet udskille talløse Koncepter til Kancellibreve, Rentekammerresolutioner og Bilag til Skødeprotokoller. „Danske Samlinger“ viste sig paa lignende Maade at bestaa af Kancelliakter, Sager fra Forsvarskollegierne, fra Kongens Partikulærkammer og fra en Række Privatarkiver, medens Samlingerne „Sverige“, „Svenske lokale Dokumenter“ og „Svenske Jordebøger“ var sammensat af løsrevne Brudstykker af forskellige Grupper vedrørende Danmarks gamle Provinser Øst for Øresund og Samlingen „Oldenburg og Delmenhorst“ af Tyske Kancellis Akter etc. etc. Af Grupperne „Danske Kongers Historie“, „Personalhistorisk Samling“ og „Samlinger til den danske Adels Historie“ stammede store Dele fra gamle adelige Brevkister, og lykkedes det at genoprette en Række Adelsarkiver. Paa lignende Maade gik det med den af A. D. Jørgensen dannede „Politisk-historiske Samling“, som efter Planen skulde omfatte Akter af „politisk“ Betydning og fremstaaende Mænds Korrespondancer etc. Langt det meste har fundet sin naturlige Plads i de forskel-

lige Privatarkiver og i Embedsmyndigheders Arkiver. Da mange af Akterne i disse Samlinger var bleven benyttet af Forskningen og jævnlig citeret i videnskabelige Værker, har det været nødvendigt i de eksisterende Seddelregistrarer at notere, hvor hvert enkelt Stykke kom hen. Næsten daglig bøder dog Arkivernes Personale for Forsømmelser i denne Retning.

Af Enevældens store *Kollegialarkiver* er Danske Kancellis bleven fuldstændig og endelig ordnet, medens Landetatens og Marinens, Finanskollegiets, Generaltoldkammerets og Kommercekollegiets er bragt i en taalelig Tilstand. Med særlig Iver har man arbejdet med Tyske Kancellis, Hertugdømmernes og Udenrigsstyrelsens samt Rentekammerets store Arkiver. Landets *økonomiske og finansielle Styrelse* har altid været mere kompliceret og flere Forandringer underkastet end Kancelliets. Tilmed er dens Sager bevaret i større Udstrækning, navnlig efter at der i 1740 var bleven indført en regelmæssig Journalisering. I *Udenrigsstyrelsens* Arkiver skulde Arkivalierne vedrørende Forholdet til hvert enkelt Land oprindeligt deles i 3 Grupper. De to, Gesandters Relationer og hjemsendte Legationsarkiver, havde en naturlig Afgrænsning, den tredje, som efter Planen skulde omfatte alle andre Akter og opstilles i kronologisk Rækkefølge, viste sig hurtigt at være af et saa broget Indhold, at det blev nødvendigt at opstille et mere sammensat Skema. Arbejdet blev vanskeliggjort, fordi man

1873—76 havde udleveret til Preussen alle Protokoller 1730—70, som var fælles for Udenrigsstyrelsen og Ledelsen af Hertugdømmernes indre Anliggender. Lignende Besværligheder mødte Omordningen af *Tyske Kancellis indenrigske Arkivafdeling* og af *Hertugdømmernes øvrige Arkiver*. Kun delvis har det kunnet afhjælpe Savnet af Kopibøger, Journaler etc., at man i 1905 opnaaede den preussiske Arkivstyrelses Tilladelse til Udlaan og Afskrivning af Kancelliets kronologiske Ekstrakter af Kopibøgerne. Da nyere Ordningssarbejder havde forøget Forvirringen i de i Forvejen forsømte Arkiver og sammenblandet Akter fra vidt forskellige Myndigheder, har man foreløbig maattet nøjes med at søge den oprindelige Arkivbestand og Arkivordning rekonstrueret.

I Forbindelse med Ordningen og Registreringen er der helt eller delvis bleven udarbejdet *kronologiske, Sag- og Navne-Registre* til forskellige Protokoller og Sagsrækker. Saaledes til Danske Kancellis indkomne Sager før 1660, til Rentekammerets kongelige Resolutioner 1660—1720 og til Tyske (Slesvig-Holstenske) Kancellis Forestillinger 1770—1849. Fra 1909 har man ladet udarbejde Navneregistre til en Række af Landsarkivernes Protokoller ved Hjælp af Fanger i Statens Fængsler. Arkiverne har paa denne Maade faaet en billig Arbejdskraft og Fængselsvæsenet har været tilfreds med at kunne sysselsætte Fanger, som ikke egnede sig til det ellers anvendte Arbejde.

Ordningsarbejdernes Resultat foreligger i en Række haandskrevne Seddelregistraturer. Med Rette ønskede A. D. Jørgensen hurtigst muligt at faa offentliggjort Fortegnelserne over Enevældens Kollegialarkiver, og det lykkedes ham og hans Efterfølger at afslutte og udsende 3 Bind.⁴⁰⁾ Selv om de langtfra tilfredsstillende alle Krav og har en foreløbig Karakter, har de gjort Forskningen gode Tjenester. Under Sechers Ledelse voksede Fordringerne i den Grad, at Offentliggørelsen af Arkivregistraturer er næsten fuldstændig standset. Først i 1923 udsendte Kr. Erslev et 4. Bind.⁴¹⁾

Nogle Afhandlinger, som skyldes Arkivembedsmændenes private Initiativ, kan ifølge Sagens Natur kun yde en nødtørfdig Erstatning.⁴²⁾

Lige siden 1875 har de danske Arkiver — hvad de vistnok er ene om — ganske metodisk og med Anvendelse af stor Arbejdskraft tilvejebragt Kartoteker over alle Embedsudnævnelser og offentliggjort en lang Række *Embedsetater* med Angivelse af Embedsmændenes samtlige Embedsdata og Oplysninger om de forskellige Myndigheders saglige og lokale Ressorts.⁴³⁾ Disse Arbejder har i Tyskland mødt adskillig Kritik⁴⁴⁾ og er undertiden bleven betragtet som blot personalhistoriske Haandbøger. Mangeaarig Erfaring har dog vist, at de gør

Nytte ved utallige arkivalske Undersøgelser og i mange Tilfælde letter Ordningsarbejdet.

I de allersidste Aar er der desuden af Arkivar Dr. *Will. Christensen* bleven tilvejebragt en Samling (12—1400) fotostatiske Gengivelser af Historikeres, Arkivfolks og Embedsmænds *Haandskrifter*. Det siger sig selv, at man deri har et udmærket Hjælpemiddel til Bestemmelsen af Akter og Breve, som er uden Underskrift. Endelig kan nævnes, at Rigsarkivet siden 1922 har en *permanent Udstilling* af særlig mærkværdige og historisk betydningsfulde Breve og Aktstykker samt Skriftprøver, der illustrerer den palæografiske Udvikling.

Siden 1894 har Arkivvæsenet haft sit eget *Bogbinderværksted*, som ikke alene indbinder Bøger og Protokoller, forarbejder Æsker til Pergamentsbreve, Skilte og Papstykker til Journalsager, men ogsaa besørger Konserveringen af gamle og beskadigede Arkivalier. I de første Aar nøjedes man med Overklæbning med japansk Silkepapir og — for hele Binds Vedkommende — med en Gennemskydning med tyndt, men stærkt Skrivepapir. Paa Initiativ af Landsarkivar *Hornemann* og efter Metoder, som var bragt til Anvendelse i Arkiverne i Dresden og Oldenburg, har man fra 1902 i stor

Udstrækning anvendt Zaponering, særlig med det saakaldte „Archio-Zapon“. Fra 1910 ombyttedes den Perlske Zapon med den af den kongelige preussiske Materialprøveanstalt i Gross-Lichterfelde ved Berlin anbefalede Cellit, og gjordes der samtidig Forsøg med det saakaldte „Neu-Zapon“ fra Dresden. Da det under Verdenskrigen blev umuligt at fremskaffe disse Stoffer, brugte man en Del Gelatine, som man dog i Begyndelsen fandt uforholdsmæssigt dyrt. Som Følge af Vatikanerbibliotekets Erfaringer, at Kemikalierne Cellit og Zapon har en skadelig Indflydelse paa Papiret, foretrakker man imidlertid igen fra 1929 at anvende en Gelatineopløsning (60—70 gr. Gelatine til 1 Liter Vand), hvorefter Papiret dækkes med Silketyll eller japansk Silkepapir.

6.

Ligesom andre store Centralarkiver har ogsaa det danske Rigsarkiv udgivet adskillige Aktsamlinger. Enkelte er smaa, og havde det maaske været naturligere at overlade til det private Initiativ. De fleste er dog saa store og omfattende, at de kun har kunnet gennemføres af en Statsinstitution. Næsten alle skyldes de A. D. Jørgensens Idérigdom og Initiativ. Kun et enkelt af dem skal særlig fremhæves: den mægtige Udgave af *Kancelliets Brevbøger* (foreløbig 1551—1632) — Register af samtlige fra Danske Kancelli udgaaede Breve — af hvis 18 Bind de 14 skyldes den nuværende Rigsarkivar *L. Laursen*.

FJERDE AFSNIT

KØBENHAVNS RAADSTUE- ARKIV

ET københavnsk kommunalt Arkiv har eksisteret lige saa længe, som Byen har været Købstad, idet dens Myndigheder altid med Omhyggelighed har vaaget over de Privilegier, der fastslog dens Rettigheder.⁴⁵⁾ Muligvis har man allerede ved Overgangen mellem det 13. og 14. Aarhundrede begyndt at føre Bog over de Sager, som blev afgjort paa Byens Ting. Et egentligt Arkiv nævnes dog første Gang midt i det 16. Aarhundrede, da den øverste Borgmester havde det under sin Varetægt og opbevarede Nøglen. I det 17. Aarhundrede gik Hvervet over til Raadstueskriveren. Først i 1817 blev der udnævnt en særlig Arkivar, der som eneste Embedsforretning passede Arkivet.

Den ældste — forsvundne — Fortegnelse over Raadstuearkivet blev optaget i 1563. Nye Registraturer udarbejdedes 1584, 1646 og 1668. En Fortegnelse over Byens Privilegier og vigtigere Dokumenter udkom i 1786.⁴⁶⁾ En fuldstændig, nu forældet Registratur tilvejebragtes af Arkivar O. Nielsen (1868—95), en ny er under Udarbejdelse.

Raadstuearkivet, som har sin Plads paa Hoved-

stadens Raadhus og raader over udmærkede brand-sikre Magasiner med 4800 Hyldemeter, omfatter ældre og yngre Arkivalier fra Hovedstadens forskellige Administrationsgrene og Myndigheder. Ved den store Bybrand 1728 gik det meste tabt. Byens talrige gamle Pergamenter — det ældste fra 1275 — er dog alle i Behold og desuden adskillige Raadstueprotokoller, Kopibøger og Resolutionsprotokoller fra ca. 1680. Fra 1728 er Byens Arkiv fuldstændig bevaret og modtager aarlige Afleveringer fra Magistratens Myndigheder.

1931 afleveredes saaledes 1363 Bd. 2562 Pkr. Journalsager etc. samt 1040 Bd. og 93 Pkr. Tryksager. Fra 1927 foreligger der en fast Kassationsplan. Raadstuearkivets Virksomhed svarer i det hele — for Hovedstadens Vedkommende — til Rigsarkivets for Centraladministrationen og ledes efter lignende Principper. Det er Arkivets Opgave til Brug for Kontorerne at udlevere Sager, som af en eller anden Grund faar aktuel Interesse. 1931 udgjorde saadanne Udlaan 222 Bd. og Pkr., 7272 Journalsager samt 397 Tryksager. Ved Siden deraf er Raadstuearkivet det naturlige Midtpunkt for den videnskabelige Udforskning af Københavns Historie i de forløbne Aarhundreder. I 1931 besøgte dets Læsesal af 1159 Personer. Det er en stiltiende Forudsætning, at Arkivledelsen ikke alene passer Arkivet, men ogsaa giver videnskabelige Bidrag til Hovedstadens Historie. Fra 1907 udgiver Arkivet et særligt Tidsskrift: *Historiske Meddelelser om København.*

NOTER

- ¹⁾ Af Rigsarkivets Historie foreligger en almindelig Fremstilling, A. D. JØRGENSEN: *Udsigt over det danske Rigsarkivs Historie* (1884). Værket indeholder en Oversigt over det samlede danske Arkivvæsens Historie — som har været Grundlaget for denne Fremstilling — personalhistoriske Oplysninger om Arkivembedsmænd 1523—1882 samt adskillige Aktstykker til Oplysning om Arkivernes Historie. Værket er skrevet med A. D. Jørgensens Varme og Begejstring for Historie og Historievidenskab og Arkivvæsen. Det indeholder ypperlige Bemærkninger om Arkivernes Forhold til Historieskrivningen; mindre fyldestgørende er dets Meddelelser om Arkivernes indre Organisation og de forskellige Tidets Principper for Arkivordningen.
- ²⁾ Oplysninger om Indholdet af danske middelalderlige Arkiver findes i *De ældste danske Arkivregistraturer*, udg. af Det kongelige danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog I—V (1854—1910). Ved T. A. BECKER, C. PLESNER og WILLIAM CHRISTENSEN. Værket indeholder Registraturer over Breve i Arkiver, som oprindeligt har været i Kronens Besiddelse eller ved Reformationen kom i dens Eje, desuden Fortegnelser over en Række Sognekirkers Arkiver. De er alle forfattede før Enevældens Indførelse 1660, men medtages kun, naar de anfører Breve ældre end 1536. Købstads- og Godsarkiver, private Personers og Slægters Arkiver er ikke medtaget. Kun i de to sidste Bind er der gjort Rede for, hvorvidt de registrerede Breve endnu kendes i deres fuldstændige Ordlyd, hvor de findes og evt. er trykt.

I den af KR. ERSLEV, WILLIAM CHRISTENSEN og ANNA HUDE udgivne *Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen 1085—1450* (*Repertorium Diplomaticum Regni Danici Me-*

diævalis) I—IV (1894—1906) meddeles i IV Bd. S. 1 ff. en Oversigt over Middelalderens Arkiver med Oplysninger om deres Karakter og Skæbne gennem Tiderne, deres Brevbøger eller Registraturer, samt Liste over de Breve, som kendes derfra. Oversigten indeholder Oplysninger om Rigets, Kongens og Lensfyrsternes Arkiver, Bispens og Kapitlers, Klosters og Munkeordeners, Købstæders Arkiver — med disses Kirkers, Klosters og Hospitalers Arkiver — endelig Landsbykirkers, Adelslægters og Herregaardes Arkiver. — En Fortsættelse, ved WILLIAM CHRISTENSEN indeholdende Fortegnelse over Breve fra 1451—1513 er under Udgivelse og vil for dette Tidsrums Vedkommende bringe en tilsvarende Oversigt.

Om skaanske middelalderlige Arkiver se LAURITZ WEIBULL: *Bibliotek och arkiv i Skåne under medeltiden*. Hist. Tidskr. f. Skåneland. I. Bilaga. 1901.

- ³) WERLAUFF: *Efterretninger om det gamle Rigs-Archiv paa Kalundborg Slot*. Ny Minerva 1807 IV.
- ⁴) Om Hertugdømmernes Arkivvæsen henvises en Gang for alle til H. KOCHENDORFFER: *Das Archivwesen Schleswig-Holsteins* (Nordelbingen II S. 168 ff., ogsaa som selvstændigt Skrift) og den der anførte Litteratur.
- ⁵) Udg. af HILLE i *Urkundensammlung der Gesellsch. f. Schlesw.-Holst.-Lauenb. Gesch.* IV Bd.
- ⁶) Se derom navnlig *Danske adelige Brevkister*. Registraturer fra det 15.—17. Aarhundrede. Udg. af A. THISET. 1897.
- ⁷) Om enkelte gamle Byarkiver se f. Eks. H. REUTERDAHL: *Malmö Raadhusarkiv*. Dansk Hist. Tidsskr. 1. Rk. IV Bd. S. 547 ff. og LAURITZ WEIBULL: *Halmstads Rådhusarkiv 1307—1645*. Hist. Tidskr. f. Skåneland I, 1902 S. 153 ff.
- ⁸) A. HEISE: *Oplysninger om de i Viborg Domkirke tidligere opbevarede Arkiver*. *Diplomatarium Vibergense*. 1879 S. 1 ff.
- ⁹) Som en naturlig Konsekvens udgav JOHAN GRUNDTVIG 1871—78 *Meddelelser fra Rentekammerarkivet I—V*, indeholdende Bidrag til Danmarks Historie af utrykte Kilder, hvori han bl. a. offentliggjorde en udførlig Skildring af Rentekammerarkivets Historie 1660—1860 og meddelte en stor og værdifuld Samling Aktstykker til Rentekammerets og de deraf opstaaede Kollegiers og Institutioners Historie og Forretningsomraader 1660—1848.

- ¹⁰⁾ Om Afleveringerne til Norge se *Medd. fra Geheimearchivet* I Bd. S. XLI og C. BRINGHMANN: *Norges Arkivsaker i Danmark. Populær Fremstilling av utleveringerne 1820—51.*
- ¹¹⁾ Om Afleveringerne af Arkivalier vedr. Hertugdømmerne henvises til Litteraturen om Slesvig-Holstens Arkivvæsen.
- ¹²⁾ Om denne Sag findes en omfattende Litteratur: C. F. ALLEN: *Om Christiern den Andens udenlandske Arkiv* (Breve og Aktstykker til Oplysning af Christiern II's og Frederik I's Historie I, S. VII ff.). Jvf. Notits af SAMME FORFATTER i (dansk) *Nyt historisk Tidsskrift* V S. 642 f. — BOWALLIUS: *Bidrag till historien om k. Christiern II's archiv och dess delning mellan Sverige, Norge och Danmark.* (Medd. från svenska Riks-Archivet 3. h. 1879 S. 21 ff., delvis meddelt i *Oversættelse i Archiv. Zeitschr.* VII, S. 176 ff.). — HUITFELDT-KAAS: *Några ord om den s. k. Münchensamlingen.* *Svensk historisk Tidskr.* XII, S. 362 ff. — Den nyeste og udførligste Fremstilling findes i V. A. SECHER: *Om Opdagelsen og Erhvervelsen af Kong Kristiern II.s Arkiv fra hans Ophold i Nederlandene 1523—31.* (Meddel. fra det danske Rigsarkiv I, Nr. 9. 335—83), og SAMME FORFATTER: *Om Byttet med Hensyn til Kong Kristiern II.s Arkiv m. m., vedtaget 1851 af det norske Rigsarkiv og den Arnemagnæanske Stiftelse.* (Medd. fra det danske Rigsarkiv I, Nr. 10. 384—409).
- ¹³⁾ 1852—83 udkom *Aarsberetninger fra det kongelige Gehejme-archiv*, indeholdende *Bidrag til dansk Historie af utrykte Kilder I—VII.* Værket giver Meddelelser om Arkivets Virksomhed og Historie i Aarene 1848—82, men har navnlig Betydning ved Offentliggørelsen af talrige vigtige Aktstykker, bl. a. af de mange og store Instrukser for de efter Enevældens Indførelse oprettede Regeringskollegier (II Bd.).
- Om Forholdene i det gamle Gehejmearkiv i dets sidste Tid findes en fornøjelig Skildring i A. THISET: *For 40 Aar siden* (Fra Arkiv og Musæum 2. Rk. 1. Bd.).
- ¹⁴⁾ Om det følgende se Meddelelser om Rigsarkivet 1889—91 S. 28 ff.
- ¹⁵⁾ Se G. L. WAD: *Træk af Vandalismen i Fyen.* *Festskrift til Kr. Erslev.* 1927. S. 467 ff.
- ¹⁶⁾ Fremstillingen i dette og i det følgende Afsnit hviler hovedsagelig paa Rigsarkivets offentliggjorte Beretninger om dets Virksomhed: *Meddelelser om Rigsarkivet 1889—91* (1892), 1892—

94 (1895), 1895—97 (1898), 1898—1900 (1901); *Meddelelser om Rigsarkivet med Provinsarkiverne 1901—1905* (i Meddelelser fra det danske Rigsarkiv I, S. 1 ff. 1906), *Meddelelser om Rigsarkivet med Landsarkiverne 1906—1915* (1920) af KR. ERSLEV og 1916—1920 af SAMME (1922). For det sidste Tiaars Vedkommende har jeg ved Hr. Rigsarkivar L. LAURSENS Velvilje haft Adgang til at benytte Rigsarkivets aarlige Indberetninger til Undervisningsministeriet.

V. A. SECHER har tillige meddelt Fremstillinger af dansk Arkivvæsen i en Afhandling i *Archivalische Zeitschrift VI Bind*, S. 88 ff. samt i et Foredrag paa det 5. tyske Arkivarmøde 1905 (offentliggjort i *Korrespondenzblatt des Gesamtvereins der deutschen Geschichts- und Altertumsvereine*, 1905 S. 405 ff. og Særtrykket heraf i *Protokolle des Fünften Deutschen Archivtages zu Bamberg 1905*, samt i dansk Oversættelse i *Meddelelser fra det danske Rigsarkiv. I S. 145 ff.* (1906).

En mere populær Fremstilling findes i GEORG SAXILD: *Om Arkivvæsen*. Statens Bibliotekstilsyns Publikationer. VII. 1923.

- 17) Om disse Bygninger se et lille Skrift: *De danske Provinsarkivers Bygninger. Tegninger og Afbildninger*. Udg. af Rigsarkivet 1893 (med kortfattede Oplysninger).
- 18) Af Rigsarkivets nye Bygning findes en udførlig Beskrivelse, desværre uden Illustrationer, i *Meddelelser om Rigsarkivet med Landsarkiverne 1906—15* (1920) S. 51 ff.
- 19) Se derom GUNNAR KNUDSEN: *De danske Matrikler og deres Benyttelse ved historiske Undersøgelser*. Fortid og Nutid II Bd. S. 1 ff.
- 20) Om dette se KNUD C. ROCKSTROH: *Oversigt over de vigtigste Afdelinger af Krigsministeriets Arkiv og Vejledning med Hensyn til Benyttelsen*. Fortid og Nutid II Bd. S. 170 ff.
- 21) VICTOR PETERSEN: *Universitetets Arkiv gennem Tiderne*. Ex Bibliotheca universitatis Hafniensis. 1920 S. 65 ff.
- 22) *Samling af de for det danske Rigsarkiv gældende Bestemmelser*. 1896 S. 26 ff.
- 23) Kommunale Skolers Arkivalier ender i Reglen i Magistratsarkiverne og bliver med disse afleveret til Landsarkiverne.
- 24) Da det ved Afleveringerne viste sig, at adskillige Kontraminsterialbøger manglede, slet ikke var bleven førte eller gaaet til Grunde, har Landsarkiverne 1895 opnaaet en aarlig Bevilling

- til Tilvebringelse af Afskrifter efter Hovedministerialbøgerne.
- ²⁵⁾ Ifølge Loven om Landsarkivernes Oprettelse 30. Marts 1889 jvnf. Bekendtgørelser 19. Februar 1892 og 10. September 1894 skulde Landsarkiverne overtage Opbevaringen af et Eksemplar af vedkommende Landsdels samtlige Dag- og Ugeblade af væsentlig politisk Indhold. (Tidligere var de blevet afleveret til Universitetsbiblioteket.) 1916 blev Aviserne og Afleveringspligten overført til et nyoprettet Avisdepot i Aarhus.
- ²⁶⁾ *Meddelelser fra det danske Rigsarkiv I* (1906—07) S. 152 f.
- ²⁷⁾ Se herom *Meddelelser fra Det danske Rigsarkiv. I* (1906—07) S. 202 ff.
- ²⁸⁾ Arkivaliers Skæbne kan undertiden være besynderlig. En Række *Ulfeldtske* Papirer fra det 17. Aarhundrede, bl. a. over 400 egenhændige Breve fra Kong Christian IV og Originalmanuskriptet til det berømte „Jammersminde“, var, delvis nedarvet gennem en Ætling, som var gaaet i østrigsk Tjeneste, delvis indkøbt af Slægten i det 18. Aarhundrede paa nordiske Auktioner, gennem mange Mellemlid havnet paa Slottet Czies i Tsekoslovakiet, hvor de i 1921 blev opsporet og erhvervet af Museumsinspektør Otto Andrup, for det nationalhistoriske Museum paa Frederiksborg og for Rigsarkivet. — Aaret efter kom Rigsarkivet i Besiddelse af nogle gamle Diplomer, som stammede fra et jysk Adelsarkiv og var bleven bortført under Englændernes Besættelse af København i 1807 og sluttelig endt i en engelsk Officersklub.
- ²⁹⁾ *Meddelelser fra det danske Rigsarkiv I.* (1906—07). S. 33 f.
- ³⁰⁾ *Meddelelser om Rigsarkivet 1889—91.* S. 55.
- ³¹⁾ Om denne Sag se *Meddelelser fra det kongelige Gehejmearkiv og det dermed forenede Kongerigets Arkiv for 1883—85.* S. 56 ff. og for 1886—88 S. 53 ff., V. A. SECHER: *Vort Papir* (1887) og SAMME FORFATTER: *Die Papierfrage.* Archivalische Zeitschrift XIII Bd. S. 294 ff.
- ³²⁾ Se *Fortegnelse over 235 Prøver paa Skrivpapirsorter brugte af den danske Administration ...* 1888.
- ³³⁾ Om Kommissionens Virksomhed og Resultater se Aarsberetninger fra *Kommissionen til Undersøgelse af de i dansk Privateje bevarede Kilder til dansk Historie 1923—31*, offentliggjort i Oversigt over det kongelige danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger.

- Om enkelte private Godsarkiver foreligger trykte Meddelelser: FRITS HEIDE: *Registratur over Svenstrup Godsarkiv*. (1917) og *Ringsted Klosters Godsarkiv*. Fortid og Nutid II Bd. S. 156 ff. ALEXANDER RASMUSSEN: *Archivet paa Lundbæk*. Fra Himmerland og Kjær Herred II Bd. S. 310 ff.
- ³⁴⁾ Om Arkivernes Forhold til Publikum se: E. MARQUARD: *Arkiv og Publikum*. Personalhist. Tidsskr. 7. Rk. IV Bd. S. 158 ff. Jvnf. G. L. GROVE: *Arkiver og Genealoger*. smstds. 5. Rk. VI Bd. S. 77 ff. samt et Foredrag af V. A. SECHER i Protokolle des achten deutschen Archivtages zu Lübeck 1908 og Korrespondenzblatt 1908 Sp. 457 ff.
- ³⁵⁾ V. A. SECHER: *Om Proveniens-(Hjemmehørs-)Princippet som Ordningsregel i de danske Statsarkiver og om andre der gældende Ordningsregler*. Meddelelser fra det danske Rigsarkiv I (1906—07) S. 191 ff.
- ³⁶⁾ Sammesteds S. 239 f.
- ³⁷⁾ *Bestemmelser for Ordning, summarisk Registrering og Opstilling af Arkivalier m. m. i det danske Rigsarkiv med Landsarkiverne*. Meddelelser fra det danske Rigsarkiv I (1906—07) S. 241 ff.
- ³⁸⁾ KR. ERSLEV: *Rigsarkivet og Hjælpebidlerne til dets Benyttelse*. En Oversigt. 1923.
- ³⁹⁾ Ligesom i udenlandske Arkiver har man ogsaa i det danske Rigsarkiv haft Opmærksomheden henvendt paa gamle Pergamentbind, som jævnlig indeholder Dele af værdifulde Manuskripter. Forskellige saadanne Fragmenter, bl. a. af Saxo og Adam af Bremen er da ogsaa bleven fundet, løsgjort og afleveret til det kgl. Bibliotek.
- ⁴⁰⁾ *Vejledende Arkivregistraturer*. I. V. A. SECHER: *Danske Kancelli og de dermed beslægtede Institutioner 1513—1848*. (Udg. 1886 i Forbindelse med Meddelelser fra det kgl. Gehejmearkiv og det dermed forenede Kongerigets Arkiv. 1883—85. Med en udførlig Indledning om Kancelliets Forretningsgang) II. J. BLOCH: *Rentekammeret, Generaltoldkammeret og Kommercekollegiet 1660—1848*. (1892), III. J. BLOCH: *Finansarkiverne 1660—1848. Generalpostdirektionens Arkiv 1711—1848* (1900).
- ⁴¹⁾ *Vejledende Arkivregistraturer*. IV. KR. ERSLEV: *Privatarkiver fra det 19. Aarhundrede* (1923).
- ⁴²⁾ OTTO SMITH: *En Oversigt over de topografiske Kort- og Billedsamlinger*. Fortid og Nutid VI Bd. S. 227 ff. — F. J. WEST:

Oversigt over de i Rigsarkivet opbevarede Arkivalier vedr. Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland. Fortid og Nutid III Bd. S. 40 ff. — THOMAS B. BANG: *Lensregnskaberne og deres Benyttelse som historisk Kilde.* Fortid og Nutid I. Bd. S. 141 ff. — C. CHRISTIANSEN: *Om Amtsregnskaberne som historisk Kilde.* Fortid og Nutid. IV Bd. S. 1 ff. — E. MARQUARD: *Folketællingerne og deres Benyttelse.* Fortid og Nutid III Bd. S. 137 ff.

For Landsarkivernes Vedkommende foreligger følgende Oversigter: S. NYGÅRD: *Anvisning til at drive historisk-topografiske Studier.* Dansk-historisk Fællesforenings Skrifter No. 4 (1911). Ny og udvidet Udgave i Fortid og Nutid VII Bind S. 1 ff. — VICTOR HERMANSEN: *Registratur over Kirkeregnskaber fra Sjælland og Maribo Stifter.* Fortid og Nutid VIII Bd. S. 81 ff. — HOLGER HANSEN: *Registratur over Kirkeregnskaber fra Fyens Stift og Als.* Fortid og Nutid VIII Bd. S. 279 ff. — HOLGER HANSEN: *Oversigt over Sjællands Bispearkiv og Sjællands Stiftsøvrigheds Arkiv.* Fortid og Nutid V Bd. S. 45 ff. — HOLGER HANSEN: *Lolland-Falsters Stiftsarkiv.* Fortid og Nutid VII Bd. S. 30 ff. — HANS KNUDSEN: *Det fynske Bispe- og Stiftsøvrighedsarkiv.* Fortid og Nutid VI Bd. S. 65 ff. — HANS KNUDSEN: *De jydsk Bispearkiver.* Fortid og Nutid V Bd. S. 81 ff. — WILLIAM NORVIN: *Kilder og Hjælpe midler til Studiet af Lollands og Falsters Historie II.* Haandskrifter. Arkiver. 1919. — HOLGER HANSEN: *Om Opbevaring og Ordning af Købstadsarkiver.* Fortid og Nutid VI Bd. S. 121 ff. — HOLGER HJELHOLT: *Købstædernes Skøde- og Panteprotokoller.* Fortid og Nutid VI Bd. S. 32 ff.

- ⁴⁸⁾ Indtil nu foreligger ialt 6 Bind: [G. N. KRINGELBACH:] *Den civile Centraladministrations Embedsetat 1660—1848.* (Udg. 1889 i Forbindelse med Meddelelser fra det kongelige Gehejmearkiv og det dermed forenede Kongerigets Arkiv for 1886—88. Med kortfattede Oplysninger om Embedernes Oprettelse, Instruktationer etc.), og med langt udførligere Meddelelser G. N. KRINGELBACH: *Den civile Centraladministration 1848—1893* (1894) og L. LAURSEN: *Den civile Centraladministration 1894—1913* (1921), G. N. KRINGELBACH: *Civile Direktioner og Kommissioner samt andre overordnede Myndigheder under Enevælden* (1899), J. BLOCH: *Stiftamtmand og Amtmand i Kongeriget Danmark og Island 1660—1848* (1895) og [G. N. KRIN-

GELBACH og L. LAURSEN]: *Appelinstansernes* (dvs. Højesterets, Landstingenes og Landsoverretternes) *Embedsetat 1660—1919* (1928).

- ⁴⁴⁾ Se *Litterarisches Zentralblatt* 1900 S. 976.
- ⁴⁵⁾ Om Raadstuearkivets Historie se: OLUF NIELSEN: *Bidrag til Kjøbenhavns Raadstuearkivs Historie*. Danske Samlinger IV Bd. S. 234 ff. samt AXEL LINVALD: *Meddelelser fra Raadstuearkivet 1923 ff.* i *Historiske Meddelelser om København 1924 ff.*
- ⁴⁶⁾ *Fortegnelse over de udi Kiøbenhavns Raadstues Archiv bevarede gamle og vigtigste Documenter ...*

